

DIPLOMATUL CONSTANTIN I. KARADJA ȘI SITUAȚIA EVREILOR CETĂȚENI ROMÂNI DIN STATELE CONTROLATE/OCUPATE DE GERMANIA NAZISTĂ ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Ottmar Trașcă
Stelian Obiziuc

Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca
Ministerul Afacerilor Externe

Abstract: *Constantin Karadja (1889–1950) was a diplomat in the Foreign Service of Romania and as such from 1931 to 1941 Romanian Consul General seated in Berlin. From 1941 to 1944 he was the Director of the Consular Department in the Romanian Ministry of Foreign Affairs. In that capacity, the Romanian diplomat submitted a number of reports to the appropriate offices in Romania in which he advocated the need to save the Romanian citizens of Jewish origin who were in Germany and in occupied territories. That action took place at a time when the conditions of the survivors among those citizens were desperate. Owing to the intervention of the Romanian Consular Direction, those people were permitted to return to Romania endowed with passports. In his notes and reports, of which the most relevant can be found in the Diplomatic Archive of Romanian Ministry of Foreign Affairs, Consul Karadja proves to be a man of extraordinary commitment and high professional integrity, whose defining characteristic is humaneness. As a recognition of his merits, on 15 September 2005, Constantin Karadja received from the Institute Yad Vashem in Jerusalem posthumously the title “Righteous Among the Nations” during a ceremony in the Israeli embassy in Berlin.*

Keywords: Diplomacy, Jews, the 3rd Reich, 1939-1944

Numele diplomatului român Constantin I. Karadja (1889-1950) nu este necunoscut istoriografiei contemporane preocupate de istoria Holocaustului și nici opiniei publice românești și străine. Menționată în lucrările Forumului internațional asupra Holocaustului, desfășurat între 26-28 ianuarie 2000 la Stockholm și prezent și în cadrul expoziției „Visas for Life”, organizată cu același prilej, în cadrul unui program inițiat anterior de Muzeul Holocaustului din Washington și de Institutul Yad Vashem din Ierusalim, personalitatea sa este, cu toate acestea, mai puțin cunoscută opiniei publice din România. Analiza documentelor păstrate îndeosebi în cadrul Arhivelor Ministerului de Externe evidențiază o serie de aspecte, în majoritatea lor inedite, ale activității desfășurate de diplomatul Constantin I. Karadja la Berlin, în calitate de consul general și, ulterior, ca director al Direcției Consulare (1941-1944) în vederea salvării evreilor cetățeni români rezidenți în statele ocupate/controlate de Germania nazistă în cursul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Cine era în realitate Constantin I. Karadja? Documentele existente în dosarul său personal, precum și în fondul documentar Problema 33 – ambele păstrate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe¹ – ne relevă viața și cariera unui diplomat de excepție, înzestrat cu calități umane și intelectuale deosebite. Constantin Ioan Lars Anthony Demetrius Karadja s-a născut la 12/24 noiembrie 1889 la Haga. Certificatul de naștere menționează ca părinți pe principele Ioan Karadja, beylerbey al Rumeliei – care la acea dată îndeplinea funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Imperiului Otoman pe lângă regii Țărilor de Jos și Suediei – respectiv pe Marie-Luisa Smith, cetățeană suedeză, provenită dintr-o familie înstărită. În urma decesului timpuriu al tatălui său, Constantin I. Karadja pleacă cu mama sa în Suedia. După încheierea studiilor liceale în Stockholm, Karadja se înscrie în 1908 la Facultatea de Drept din Londra pe care o va absolvi doi ani mai târziu, devenind totodată membru al Baroului de avocați britanic. În acest moment, tânărul Karadja optează în favoarea unei cariere în diplomație, ce se va întinde – cu mici întreruperi – pe durata a aproape trei decenii și se va încheia brusc, înainte de vreme, în 1947. Astfel, în perioada 1910-1913 își desfășoară activitatea în cadrul Departamentului Politic al Ministerului de Externe otoman în calitate de atașat, ulterior, ca secretar de legație. Demisionat în octombrie 1912 din diplomația otomană, C.I. Karadja se reîntoarce în Suedia, unde următorii ani activează în cadrul băncii „Sveriges Privata Centralbank” (1914-1915). În 1916 se stabilește în România, în urma căsătoriei cu domnișoara Elena Marcela Caradja, iar în 1920 primește cetățenia română. În același an este numit consul în cadrul Ministerului de Externe, moment ce marchează debutul carierei sale în diplomația română, în cadrul căreia avea să dețină funcții importante: consul la Budapesta (01.08.1921 – 01.02.1922); director al Direcției Politice Internaționale (iunie-octombrie 1927); consul general la Stockholm (01.03.1928 – 15.08.1930); consul general în cadrul Legației române din Berlin (01.02.1932 – 01.08.1936); consul general la Berlin (01.08.1936 – 15.06.1941); director al Direcției Afacerilor Consulare din cadrul Ministerului Afacerilor Străine (01.07.1941 – 23.08.1944); însărcinat cu întocmirea *Manualului diplomatic și consular* (10.05.1945 – 01.05.1947). Cariera sa diplomatică ia sfârșit în urma deciziei ministeriale nr. 58.378/31 august 1947, prin care postul său de consul general clasa I era suprimat începând cu data de 1 septembrie 1947².

În cursul carierei sale diplomatice îndelungate și remarcabile, Constantin I. Karadja a desfășurat o activitate susținută, bine organizată și temeinică, dovedind o probitate morală și profesională de excepție. În calitate de consul general la Berlin (1932-1941), Constantin I. Karadja a fost în măsură să observe nu numai frământările economice, sociale și politice ce au precedat ascensiunea spre putere a nazismului, transformările ce au survenit în viața politică a celui de-al III-lea Reich după 30 ianuarie 1933, ci și înrăutățirea ireversibilă a situației evreilor aflați pe

¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Dosare personale 77/K 8, vol. I-II, nenumotate. Vezi, de asemenea, inclusiv fondul Problema 33, îndeosebi volumele 16, 29, 30, 31, 32, 33, 36, care conțin numeroase referate și rapoarte întocmite de Constantin I. Karadja (în continuare se va cita AMAE).

² Vezi în acest sens AMAE, fond Dosare personale 77/K 8, volumele I-II, nenumotate; Ion Calafeteanu, *Scrisori către tovarășa Ana*, București, 2005, p. 125 și urm.

teritoriul Germaniei în urma propagandei și a măsurilor antisemite implementate de către autoritățile naziste. În mod firesc, activitatea sa în calitate de reprezentant diplomatic al României la Berlin a vizat nu numai protejarea cetățenilor români de naționalitate evreiască, ci a tuturor cetățenilor români, pe temeiul principiului – reiterat în repetate rânduri în cadrul rapoartelor și referatelor pe care le-a întocmit – „că toți cetățenii având drepturi bine stabilite la naționalitatea română au drept la protecția noastră, indiferent de originea lor etnică sau de religia lor”³. Majoritatea rapoartelor întocmite de Constantin I. Karadja în cursul stagiului petrecut la Berlin conțin informații, expuneri și analize detaliate asupra problemelor specifice activității unui oficiu consular: eliberări de pașapoarte, vize, certificate de origine, înmatriculări, încasări, turiști străini etc. De asemenea, în contextul măsurilor antisemite inițiate și aplicate de regimul nazist, Constantin I. Karadja a acordat în rapoartele și referatele adresate Centralei Ministerului Afacerilor Străine de la București o atenție deosebită situației evreilor, cetățenilor români, situați pe teritoriul Reichului, îndeosebi numeroasei comunități evreiești din Berlin⁴.

Astfel, Constantin I. Karadja a semnalat în repetate rânduri factorilor decizionali din București abuzurile și excesele comise de autoritățile naziste împotriva populației evreiești, inclusiv la adresa evreilor cu cetățenie română. Într-un amplu raport întocmit la câteva zile după evenimentele ce au intrat în istorie sub denumirea de „Kristallnacht”, Constantin I. Karadja s-a referit pe larg la excesele comise pe teritoriul Reichului în noaptea de 9/10 noiembrie 1938 împotriva evreilor. Referindu-se la soarta evreilor cu cetățenie română, diplomatul arăta că: „În ceea ce privește situația cetățenilor noștri nearieni, am început să strâng materialul necesar. În fiecare zi *îmi sosesc noi povești de jale* [subl. ns.]. Unele prăvălii au fost complet distruse, împreună cu locuințele particulare ale proprietarilor, marfa fiind sistematic distrusă împreună cu mobilierul prăvăliilor și obiectele casnice și chiar rufăria și hainele victimelor. În alte cazuri, unde prăvăliile erau închise cu gratii de fier, nu s-a putut pătrunde, numai geamurile și firmele

³ AMAE, fond 77/K 8, dosar personal Constantin I. Karadja, vol. I, nenumărat. Raportul nr. 7818/ Dos. 26 din 03.05.1938; Vezi și *Ibidem*, raportul nr. 5588/ Dos. 27 din 03.05.1939. Raportul anual pe exercițiul 1938-1939; de asemenea, într-un referat adresat la 02.11.1943 secretarului general al M.A.S., ministrul plenipotențiar Gh. Davidescu, Constantin I. Karadja sublinia următoarele: „[...] am crezut întotdeauna că este în interesul Țării să scăpăm, îndată ce este cu puțință – pe o cale strict legală însă – de toți acei minoritari și mai ales evrei, care nu pot prezenta dovezi temeinice de naționalitate, când este cazul, sau care manifestă ei singuri dorința de a nu mai fi cetățeni români. Când un minoritar fie el evreu, ungur, rutean sau german, are însă într-adevăr drept la naționalitatea română, el este nu numai supus legilor Țării, ci are totodată precum cred, și drept la protecția noastră diplomatică și consulară”, *Ibidem*, fond Problema 33, vol. 29, f. 1-13. Referatul nr. 269 din 02.11.1943, semnătura Karadja.

⁴ Vezi în acest sens rapoartele anuale ale Consulatului general de la Berlin, în special raportul nr. 13.900/ Dos. 26 din 03.12.1938 către ministrul Afacerilor Străine, Nicolae Petrescu-Comnen, în care Constantin I. Karadja prezintă o dare de seamă detaliată asupra coloniei evreiești din Berlin în perioada 1932-1938. AMAE, fond Dosare personale 77/K8, vol. 1, nenumărat. Pe acest raport, ministrul plenipotențiar al României la Berlin, Radu Djuvara, a pus următoarea rezoluție: „De acord. Expunere remarcabilă și foarte imparțială!”

luminoase sau de sticlă fiind nimicite. N-am vrut să sfătuiesc pe cei interesați să prezinte ei singuri reclamații la poliție, deoarece s-ar expune atunci, poate la noi șicane”⁵. În continuarea raportului, consulul general român atrăgea atenția asupra faptului că „Un lucru este cert și anume că mai toți evreii titulari de pașapoarte românești vor fi siliți, într-un fel sau altul, să părăsească în scurt timp Germania. Devine din ce în ce mai greu pentru acest oficiu a obține din partea poliției germane, revocarea sau cel puțin amânarea unor ordine de expulzare. *Dacă nenorocitul expulzat nu este primit în România, sau în vreo țară extra-europeană, este amenințat cu închiderea într-un câmp de concentrare, de unde foarte mulți vor dispărea fără urmă* [subl. ns.]”⁶. Teribilă previziune! În opinia diplomatului român aceeași soartă urma să fie împărtășită nu numai de evreii cu cetățenie română, ci și de evreii altor state. „De acum înainte – consemna Karadja într-un raport adresat Centralei din București la 25 noiembrie 1938 – nu mai poate fi vorba însă, ca evreii de aici să mai stea mult timp în Germania. Foarte mulți, probabil chiar majoritatea dintre cei înmatriculați la acest oficiu, au plecat deja – în Palestina, în Franța, în Colonii – și în România! Cei care au rămas nu doresc decât să plece – dacă este posibil – oriunde, numai să scape de nenorocirea de aici.”⁷

În fața radicalizării atitudinii intolerante manifestate de autoritățile naziste față de populația evreiască, Karadja propunea inițierea unor consultări cu reprezentanții diplomați și consulari ai SUA și Marii Britanii, în vederea stabilirii și adoptării de către România a măsurilor necesare protecției evreilor cetățeni români⁸. În acest sens – drept o posibilă cale de urmat – Karadja sugera autorităților române adoptarea poziției guvernului britanic: „Guvernul englez – arăta diplomatul român în raportul înaintat la 6 iulie 1938 ministrului de Externe Nicolae Petrescu-Comnen – bazându-se pe tratatul de comerț și navigație din 17 august 1925, încă azi în vigoare [...] este însă hotărât a acorda evreilor, cetățeni britanici, tot ajutorul diplomatic necesar pentru a împiedica confiscări de proprietate prin punerea acelor averi «în deplin acord cu necesitățile economiei germane». Deoarece ne bucurăm, conform articolului 1 al tratatului nostru ce

⁵ AMAE, fond Problema 33, vol. 31, f. 345. Raportul nr. 13.319/ Dos. 37a din 14.11.1938, semnat Karadja.

⁶ AMAE, fond Problema 33, vol. 31, f. 346. Raportul nr. 13.319/ Dos. 37a din 14.11.1938, semnat Karadja; La 03.12.1938, Constantin I. Karadja afirma următoarele: „Exodul de evrei spre Palestina, America și aiurea, îngreunat la început, [...] prin măsurile luate de autoritățile noastre, a mers totuși crescând. Multe familii se vor fi întors și în România ! Nu zeci de mii, cum s-a spus – [ci] cel mult o mie de indivizi, cu câteva sute în plus sau în minus.” AMAE, fond Dosare personale 77/ K8, vol. 1, nepag., raportul nr. 13.900/ Dos. 26 din 03.12.1938, semnat Karadja.

⁷ AMAE, fond Problema 33, vol. 31, f. 120 + verso. Raportul nr. 13.665/ Dos. 37a din 25.11.1938, semnat Karadja.

⁸ AMAE, fond Problema 33, vol. 31, f. 77. Raportul nr. 9804/ Dos. 37 din 06.07.1938, semnat Karadja; *Ibidem*, f. 345-346. Raportul nr. 13.319/ Dos. 37a din 14.11.1938, semnat Karadja; *Ibidem*, f. 130-131. Raportul nr. 13.761/ Dos. 37a din 28.11.1938, semnat Karadja; *Ibidem*, f. 124. Raportul nr. 14.172/ Dos. 37 din 10.12.1938, semnat Karadja.

comerț cu Germania din 26 martie 1935, de tratamentul națiunii celei mai favorizate, vom urma de aproape, în măsura posibilului, pozițiile câștigate de guvernul englez în legătură cu această chestiune.”⁹ Propunerile și măsurile enunțate de Constantin I. Karadja n-au putut fi transpuse în practică decât parțial și aceasta, în ultimă instanță, doar datorită tenacității, profesionalismului și devotamentului manifestate de consulul român în apărarea intereselor și drepturilor patrimoniale ale statului și cetățenilor români, indiferent de originea etnică. Pe de altă parte, izbucnirea și extinderea conflagrației mondiale, respectiv instaurarea regimului antonescian în România, au constituit tot atâția factori ce au avut ca rezultat nu numai radicalizarea politicii antisemite a celui de-al III-lea Reich, ci și înăsprirea legislației și măsurilor antievreiești din România. Preluarea puterii de către tandemul Antonescu – Legiune în septembrie 1940, precum și pătrunderea masivă în aparatul de stat a cămășilor verzi – inclusiv în cadrul personalului diplomatic – au făcut ca prevederile legislației antisemite să fie aplicate cu mai multă strictețe, nelipsind nici abuzurile din partea unor funcționari. Astfel, de exemplu, reînnoirea pașapoartelor cetățenilor români de naționalitate evreiască era refuzată pentru cele mai diverse motive – precum neplata taxelor militare – și în consecință reînnoirea lor în țară a devenit tot mai dificilă, mergându-se până acolo încât, chiar și atunci când aceștia au fost expulzați legal din unele țări, ei nu au primit dreptul de a se înapoia în țară, ceea ce a dus la proteste din partea unor guverne¹⁰.

Îndepărtarea Mișcării Legionare de la putere în ianuarie 1941 nu a însemnat renunțarea la măsurile antisemite elaborate și aplicate în perioada anterioară ori la îmbunătățirea situației evreilor. Dimpotrivă. Convins de faptul că în România se creaseră premisele necesare în vederea soluționării definitive a „chestiunii evreiești”, generalul Ion Antonescu nu numai că a menținut legislația antisemită existentă, ci a extins-o, fapt ce a avut repercusiuni negative inclusiv asupra statutului evreilor cetățeni români aflați în Germania ori pe teritoriul statelor controlate/ocupate de cel de-al III-lea Reich. Astfel, la ordinul conducătorului statului, la 7 martie 1941 Ministerul Afacerilor Străine a emis dispoziția nr. 17.157 prin care reprezentanțele diplomatice ale României erau îndrumate „a dispune facerea – pe viitor – a mențiunei «EVREU-EVREICĂ» pe pașapoartele naționale eliberate de Oficiul Dvs. cetățenilor români evrei de origină. Această mențiune se va face pe pagina întâia în colțul de stânga – sus. Criteriile după cari se vor aplica aceste mențiuni sunt cele specificate în decretul lege No. 2650 din 8 August 1940, privitor la Statutul juridic al evreilor – publicat în Monitorul Oficial No. 83 din 9 August 1940. Această mențiune urmează a se aplica nu numai pe pașapoartele ce

⁹ AMAE, fond Problema 33, vol. 31, f. 77. Raportul nr. 9804/ Dos. 37 din 06.07.1938, semnat Karadja.

¹⁰ Ion Calafeteanu, *Scrisori către tovarășa Ana*, p. 136-137.

se vor elibera de acum înainte ci și pe acelea ce vi se vor prezenta spre preschimbare sau prelungire.”¹¹

Constantin Karadja și-a exprimat punctul de vedere față de această măsură în cadrul unui temeinic și bine argumentat raport înaintat Ministerului Afacerilor Străine – în speță generalului Ion Antonescu, ad-interim la acest departament la momentul respectiv – la 24 martie 1941. Plecând de la premisa că „interesul nostru este evident să scăpăm de cât mai mulți evrei, înlesnind prin toate mijloacele posibile plecarea lor din țară”, Karadja dezavua măsurile antisemite implementate până la acea dată de către autoritățile române – inclusiv dispoziția nr. 17.157 din 7 martie 1941 – considerând că acestea contraveneau scopului urmărit. Astfel, diplomatul român aprecia că „adăogirea cuvântului «evreu» sau «evreică» va atrage evident atenția autorităților străine asupra faptului că titularii pașapoartelor respective fac parte din rasa urgisită și persecutată, ce este cea israelită aci în Germania. Autoritățile noastre insistând astfel asupra rasei și religiei lor, ei vor fi desigur expuși aci în Germania la și mai multe șicane și vor suferi și mai mari persecuții decât în trecut și aceasta fără ca Statul sau neamul nostru să beneficieze întru nimic de nenorocirea lor.”

În consecință, Karadja propunea aplicarea – în locul mențiunii evreu-evreică – a unui semn convențional pe pașapoartele cetățenilor români de naționalitate evreiască „cunoscut de autoritățile noastre, dar ținut pe cât posibil discret, dacă nu confidențial, de exemplu să punem un semn x la rubrica «semne particulare» din pagina a doua a pașapoartelor noastre, îndată ce este vorba de un evreu sau de o evreică și, aceasta fără ca să insistăm în scris asupra rasei lor”¹², propunerea fiind acceptată de conducătorul statului. Raportul întocmit de Constantin I. Karadja – la care ne-am referit pe larg anterior – este după știința noastră unul dintre ultimele documente adresate Centralei din București în calitate de consul general la Berlin, întrucât în vara anului 1941 a fost rechemat, preluând din data de 1 iulie 1941 conducerea Direcției Afacerilor Consulare din cadrul Ministerului Afacerilor Străine. În ce privește motivele care au stat la baza rechemării sale, ele rămân, până în prezent, necunoscute. Într-un referat întocmit la 10 octombrie 1944, Karadja explică rechemarea sa prin cererea înaintată în acest sens autorităților române de ministrul plenipotențiar german la București, Wilhelm Fabricius, ca urmare a rapoartelor referitoare la protecția diplomatică și consulară a cetățenilor români de naționalitate evreiască¹³. Chiar dacă afirmația lui Karadja pare veridică, în cursul cercetărilor efectuate în arhivele germane nu am identificat niciun document în măsură să confirme/infirmă această aserțiune.

¹¹ AMAE, fond Problema 33, vol. 10, f. 103; vezi și Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, în „Anale de istorie”, 1986, XXXII, nr. 5, p. 126.

¹² AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 193-195. Raportul nr. 12967/Dos. 6 din 24.03.1941, semnat Karadja.

¹³ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 32. Referatul nr. 5 din 10.10.1944, semnat Karadja.

Numirea lui Constantin I. Karadja în fruntea Direcției Afacerilor Consulare a marcat începutul unei noi etape în cadrul carierei sale diplomatice, o etapă ce va sta sub semnul eforturilor întreprinse – îndeosebi în anii 1942-1944 – în vederea salvării de la exterminare a evreilor cu cetățenie română din teritoriile controlate/ocupate de Reich. Pentru a putea înțelege dificultățile majore cărora a fost nevoit să le facă față Constantin I. Karadja, credem că se impune o prezentare succintă a evoluției chestiunii evreiești în cadrul relațiilor dintre România și Germania nazistă. La o trecere în revistă a impactului avut de chestiunea evreiască asupra raporturilor statornicite între București și Berlin în perioada regimului antonescian, o primă concluzie care se desprinde din cercetarea surselor documentare edite și inedite, precum și a literaturii de specialitate este aceea că această chestiune nu a influențat într-o manieră determinantă relațiile dintre România și Reichul german. Chiar dacă Joseph Goebbels considera în toamna anului 1940 că „problema evreiască reprezintă problema fundamentală a României. La fiecare 10 cetățeni există un evreu”¹⁴, totuși soluționarea chestiunii evreiești în România nu o constituit unul dintre subiectele aflate pe agenda întâlnirilor la nivel înalt româno-germane, așa cum a fost cazul Ungariei sau Bulgariei. Explicația credem că rezidă, pe de o parte, în evoluția politicii Berlinului față de chestiunea evreiască în ansamblul ei, pe de altă parte, în politica promovată de regimul antonescian față de populația evreiască din România. Astfel, în perioada septembrie 1940 – sfârșitul anului 1941 cel de-al III-lea Reich nu a acordat o atenție deosebită implementării măsurilor antievreiești în statele aliate/ satelite și nici nu a exercitat presiuni în acest sens. Iar România nu a constituit din acest punct de vedere o excepție de la regulă. În fapt, chiar politica Berlinului în chestiunea evreiască a cunoscut anumite evoluții în anii 1940-1941. În acest sens se cuvine a fi menționat faptul că, în intervalul de un an cuprins între înfrângerea Franței (iunie 1940) și declanșarea operațiunii „Barbarossa” (iunie 1941), la ordinea zilei s-a aflat așa-numitul plan „Madagascar”, elaborat de Ministerul de Externe german în colaborare cu Oficiul Central de Siguranță al Reichului (RSHA), la scurt timp după încheierea victorioasă a campaniei din Franța, plan ce prevedea strângerea și deportarea tuturor evreilor din Europa controlată de Reich în insula Madagascar¹⁵. Abandonarea definitivă de către Berlin a planului Madagascar a survenit în prima jumătate a anului 1941, în urma situației create în vest ca urmare a înfrângerii suferite în bătălia Angliei și a superiorității maritime britanice evidente, ceea ce făcea practic imposibilă punerea sa în

¹⁴ *Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil 1: Aufzeichnungen 1923-1941, Band 8, April-November 1940*, herausgegeben und bearbeitet von Elke Fröhlich, München, 1997, p. 434 (Însemnarea din 24.11.1940).

¹⁵ Pentru detalii referitoare la „planul Madagascar” vezi îndeosebi Magnus Brechtken «*Madagascar für die Juden*». *Antisemitische Idee und politische Praxis 1885-1945*, München, 1997, p. 163 și următoarele; Christopher R. Browning, *The Final Solution and the German Foreign Office. A Study of Referat D III of Abteilung Deutschland 1940-1943*, New York-London, 1978, p. 35-43.

aplicare¹⁶. În consecință, după declanșarea conflictului sovieto-german, în politica promovată de Germania nazistă în chestiunea evreiască s-a conturat o cotitură radicală, respectiv aplicarea soluției finale – cu alte cuvinte exterminarea fizică a evreilor – modalitatea de implementare a soluției finale fiind discutată și adoptată în cadrul conferinței desfășurate la Wannsee în 20 ianuarie 1942¹⁷.

În ceea ce privește politica adoptată de guvernul român față de populația evreiască, ea a stat în 1941 pe de o parte sub semnul masacrelor comise de autoritățile române (armată, jandarmerie și poliție) în Basarabia, Bucovina, Odessa și Transnistria, respectiv al deportării supraviețuitorilor în toamna anului 1941 în lagărele și ghetourile constituite în Transnistria. Pe de altă parte, în privința evreilor de pe teritoriul Vechiului Regat, Transilvaniei și Banatului, regimul antonescian a urmărit aplicarea pas cu pas, din proprie inițiativă, a modelului nazist de soluționare a chestiunii evreiești, în acest scop solicitând Berlinului încă din primăvara anului 1941 trimiterea unui consilier german. Acest „consilier pentru chestiunile evreiești și de arianizare acreditat pe lângă Legația germană din București”, în persoana Hauptsturmführerului (căpitanului) SS Gustav Richter, a sosit în România la sfârșitul lunii martie 1941, misiunea sa constând inițial în armonizarea legislației antisemite românești cu cea germană, iar din toamna anului 1941 în pregătirea aplicării concrete a „soluției finale” în România¹⁸. În acest context, un prim pas din partea Berlinului a survenit în noiembrie 1941 când Legația germană din București a chestionat guvernul român dacă dorea să recheme într-un anumit interval de timp evreii cu cetățenie română din teritoriile aflate sub controlul Germaniei naziste sau lăsa în seama părții germane „deportarea acestora în ghetourile din est.” În răspunsul său, vicepreședintele Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu a susținut că „Guvernul român nu are nici un interes ca evreii români să se reîntoarcă în România”, deportarea acestora urmând să fie lăsată în seama Reichului¹⁹.

În urma răspunsului primit din partea guvernului român, autoritățile germane au inclus în 1942 în cadrul operațiunilor de deportare a evreilor de pe teritoriul Reichului inclusiv evreii cu cetățenie română, fapt ce a provocat proteste repetate din partea reprezentanțelor diplomatice române. Aceste intervenții se explică prin

¹⁶ Magnus Brechtken, «Madagascar für die Juden». *Antisemitische Idee und politische Praxis 1885-1945*, p. 275-277.

¹⁷ Vezi pe larg în acest sens Christopher Browning, *Die Entfesselung der «Enlösung»*. *Nationalsozialistische Judenpolitik 1939-1942*, Mit einem Beitrag von Jürgen Matthäus, München, 2003, p. 536 și urm.

¹⁸ Vezi pe larg Ottmar Trașcă, *Relațiile româno-germane și chestiunea evreiască: august 1940-iunie 1941*, în vol. *România și Transnistria: Problema Holocaustului*, Viorel Achim, Constantin Iordachi (ed.), București, 2004, p. 304-315.

¹⁹ Pentru demersul diplomatic german din noiembrie 1941 și răspunsul guvernului român la acest demers a se vedea *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (ed.), București, 2007, documentul nr. 62, p. 355-356, documentul nr. 63, p. 357-358; Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române 1938-1944*, București, 1994, p. 281.

dispozițiile primite de legațiile și consulatele României cu privire la statutul evreilor cetățeni români aflați peste hotare în cursul anului 1941. Astfel, în mod paradoxal, în 11 noiembrie 1941 – cu puțin timp înainte de declarația formală a vicepreședintelui Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu, declarație citată anterior – Ministerul de Externe român a elaborat și trimis circulara nr. 81.557 ce prevedea obligația misiunilor diplomatice românești „de a se da întreaga protecție tuturor cetățenilor români aflați în străinătate, fără nicio distincție, semnalându-se toate cazurile în care persoana sau proprietatea lor ar fi lovite de măsuri speciale discriminatorii”²⁰. Dat fiind faptul că vicepreședintele Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu a omis – din motive ce pot fi doar bănuite, ca de exemplu păstrarea secretului și teama de eventualele repercusiuni negative la adresa guvernului de la București la aflarea acestei decizii – să informeze reprezentanțele diplomatice române cu privire la acceptul oferit guvernului Reichului în chestiunea deportării cetățenilor români de naționalitate evreiască, în baza circularii nr. 81.557 consulatele și legațiile românești au protestat împotriva deportării de către autoritățile germane a evreilor cetățeni români din Reich, respectiv din teritoriile controlate/ocupate de aceasta²¹. De exemplu, ministrul plenipotențiar român la Berlin, Raoul Bossy, raporta la 14 martie 1942 Centralei din București că „autoritățile polițienești mi-au făcut cunoscut că evreii supuși români, slovaci sau croați sunt obligați a purta de acum înainte același semn distinctiv cu evreii germani.” Considerând că măsurile adoptate de autoritățile germane contraveneau dispozițiilor circularii ministeriale nr. 81.557, Bossy solicita să fie informat „dacă între Guvernul nostru și cel german s-a încheiat un nou acord privitor la tratamentul reciproc al evreilor aparținând țărilor respective. Aaug că încadrarea evreilor de cetățenie română în statutul creat evreilor germani ar putea avea consecințe asupra persoanei și bunurilor lor.”²²

Proteste adresate autorităților germane de către diplomații români începând cu primăvara anului 1942 marchează momentul implicării efective a consulului Constantin I. Karadja în acțiunea de salvare a evreilor, prin intermediul notelor și referatelor adresate conducerii Ministerului Afacerilor Străine, în care atrăgea atenția asupra regimului discriminatoriu la care erau supuși cetățenii români de naționalitate evreiască din Reich și din teritoriile controlate/ocupate de aceasta. Astfel, în nota de serviciu din 19 martie 1942, Karadja a expus informațiile recepționate de la consulatele și legațiile românești cu privire la persecuția evreilor supuși români, solicitând ministrului de Externe Mihai Antonescu „să binevoiască a hotărî dacă această măsură

²⁰ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 34. Referatul nr. 5 din 10.10.1944 semnat Karadja; vezi și Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, p. 129.

²¹ Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, p. 129-130.

²² AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 70. Telegrama nr. 42699 din 14.03.1942 a Legației române din Berlin, semnată Bossy.

discriminatorie luată în dauna evreilor supuși români va fi urmată de vreun demers din partea reprezentanților noștri diplomatici sau consulari sau dacă ea este luată în deplin acord cu politica urmată de cele două State aliate, România și Germania”²³. Mai mult, în cadrul referatelor din 1²⁴ respectiv 12 mai 1942, Constantin I. Karadja a susținut necesitatea acordării de pașapoarte românești supușilor români aflați în străinătate. Deși nu era menționată în mod formal, solicitarea diplomatului român viza cetățenii români de naționalitate evreiască, cărora oficiile diplomatice nu le puteau elibera pașapoarte și care, în lipsa acestora, nu puteau beneficia de protecție consulară. „Dacă oficiile ar interveni în favoarea lor când sunt pedepsiți pentru infracțiuni în contra legilor de pașapoarte străine – arăta Karadja – autoritățile străine vor cere evident să le dăm întâi actele de călătorie la care au un drept legal. Dacă nu intervenim în favoarea lor, provocăm luarea unor măsuri mereu înășprite în dauna cetățenilor noștri.”²⁵ Întrucât rapoartele referitoare la persecutarea evreilor cu cetățenie română au continuat să parvină și de la alte oficii diplomatice românești, precum consulatele generale din Praga și Viena²⁶, Ministerul Afacerilor Străine a reiterat – probabil și în urma demersurilor întreprinse de Constantin I. Karadja – necesitatea protejării vieții și avutului cetățenilor români de naționalitate evreiască din străinătate. La 18 mai 1942, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine – ministrul plenipotențiar Gheorghe Davidescu – a adresat în acest sens o telegramă Legației române din Berlin în care arăta: „Principiile stabilite prin Circulara nr. 81557 din 11 noiembrie sunt valabile, că guvernul român n-a consimțit la luarea unor măsuri discriminatorii în contra evreilor români din Germania și că Legația Germaniei a fost rugată să intervină la Auswärtiges Amt în această chestiune.”²⁷

Prin urmare, toate misiunile diplomatice românești din Reich, respectiv din teritoriile controlate/ocupate de el au continuat să formuleze noi proteste împotriva măsurilor antievreiești adoptate de autoritățile germane împotriva evreilor români, ceea ce a produs iritare și nervozitate la Berlin. La 26 iunie 1942, RSHA a adresat o scrisoare Ministerului de Externe german prin care solicita efectuarea unei demers diplomatic pe lângă guvernul român în vederea clarificării situației create în urma protestelor misiunilor diplomatice românești. De asemenea, considerând că aceste demersuri se datorau necunoașterii înțelegerii încheiate de guvernele român și german în noiembrie 1941 – fapt ce corespundea realității – RSHA cerea informarea

²³ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 123-124. Notă de serviciu din 19.03.1942, semnată Karadja.

²⁴ AMAE, fond Problema 33, vol. 16, f. 450-453. Referatul din 01.05.1942, semnat Karadja.

²⁵ AMAE, fond Problema 33, vol. 16, f. 454-456. Referatul din 12.05.1942, semnat Karadja.

²⁶ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 81-83. Raportul nr. 1912 din 21.04.1942 al Consulatului general din Viena, semnată Mareș; Idem, vol. 26, f. 263-265. Raportul nr. 3100/C din 16.05.1942 al Consulatului general din Praga, semnat Zaborovschi.

²⁷ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 428. Circulara nr. 81.557/941 din 11.11.1941 a Direcțiunii Afacerilor Administrative și Judiciare, semnată F.C. Nanu, Popescu Pașcani; f. 84. Telegrama nr. 29.723 din 18.05.1942 a Ministerului Afacerilor Străine, semnată Gheorghe Davidescu; Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, p. 129-130.

reprezentaților diplomatici ai României din Berlin, Praga, etc. cu privire la conținutul acesteia. Până la clarificarea situației create, RSHA a decis să suspende aplicarea măsurilor antievreiești împotriva evreilor cetățeni români²⁸. Pe de altă parte, la București, informațiile referitoare la existența unei înțelegeri încheiate între cele două guverne – înțelegere invocată de autoritățile Reichului ca justificare la măsurile implementate împotriva evreilor cu cetățenie română – au provocat stupefacție în cadrul cercurilor diplomatice, determinându-l pe Constantin I. Karadja să întocmească un referat în vederea clarificării acestei chestiuni. Referatul, datat 29 iulie 1942, prezenta confuzia creată în urma informațiilor recepționate de la reprezentanțele diplomatice românești cu privire la existența acordului româno-german referitor la deportarea evreilor români, subliniind totodată necesitatea adoptării unei poziții lipsite de echivoc față de această problemă, pentru a nu eroda autoritatea diplomaților români în fața autorităților germane prin demersuri inutile: „Dacă nu dăm instrucțiuni clare și urgente riscăm ca Ministrul nostru la Berlin și Consulii noștri să-și uzeze trecerea protestând în contra luării unor măsuri asupra cărora există de fapt un acord (purtarea semnelui distinctiv, deportarea în Est, blocarea sau confiscarea averilor, etc.). *Nu putem imputa Oficiilor noastre nicio vină dacă ele fac cumva intervenții neoportune și dăunătoare prestigiului nostru, dacă nu le dăm instrucțiuni precise asupra atitudinii ce urmează să ia în această importantă chestiune de principiu !* [subl. ns.]”²⁹

În consecință, la 1 august 1942 subsecretarul de stat din cadrul Auswärtiges Amt, Martin Luther, a trimis o telegramă Legației germane din București, comunicând situația creată în urma protestelor diplomatice românești și solicitând totodată clarificarea chestiunii cu guvernul de la București pentru a preveni astfel „alte tărăgănări neplăcute ale acțiunii de [deportare – n.n.] aflate în curs de desfășurare”³⁰. În cele din urmă, chestiunea a fost soluționată în cadrul discuției desfășurate la 8 august 1942 între ministrul plenipotențiar Gheorghe Davidescu și consilierul pentru chestiunile evreiești din cadrul Legației germane din București, Hauptsturmführerul SS Gustav Richter. În cadrul convorbirii, Davidescu a fost informat pentru prima dată despre înțelegerea existentă între guvernul Reichului și guvernul român cu privire la supunerea evreilor cu cetățenie română din Germania – respectiv din teritoriile controlate/ocupate de către acesta – unui tratament similar cu evreii germani. Davidescu a subliniat interesul părții române în privința „averii imobile” aflate în proprietatea acestei categorii de evrei și s-a angajat să informeze toate misiunile diplomatice românești cu privire la faptul că guvernul român lasă în seama conducerii Germaniei naziste aplicarea măsurilor antievreiești germane împotriva evreilor cetățeni români³¹.

²⁸ *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (ed.), documentul nr. 88, p. 442-444.

²⁹ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 120-121. Referatul din 29.07.1942, semnat Karadja.

³⁰ Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (ed.), *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, documentul nr. 94, p. 458-459.

³¹ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 55. Nota de serviciu din 10.08.1942, semnată Gheorghe Davidescu; Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (ed.), *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, documentul nr. 96, p. 462-463.

Într-adevăr, la scurt timp după această convorbire, mai precis la 21 august 1942, ministrul plenipotențiar Gheorghe Davidescu a adresat o telegramă Legației române din Berlin cu următorul conținut: „În urma unei înțelegeri între Domnul Mareșal Antonescu și Ministrul von Killinger, ordinele principale cuprinse în circulara 81557 din 11 Noiembrie 1941 și în mai multe telegrame și adrese ulterioare sunt revocate. Stop. Nu veți mai protesta în contra măsurilor eventual luate de autoritățile germane în contra evreilor noștri. Stop. Veți binevoi a raporta amănunțit toate măsurile individuale luate arătând regimul ce se stabilește pentru averile acestor evrei și mijloacele de lichidare proiectate sau folosite de autoritățile germane. Stop. Veți evita mai ales discuțiuni neplăcute pe această temă. Stop. În măsura posibilului Consulatele de carieră vor dresa inventarii ale averilor imobile și chiar mobile ale evreilor noștri care vor fi înaintate Ministerului până la sfârșitul lunii curente, Legațiunea dvs. primind o copie”³². Dispoziția citată anterior a pecetluit soarta evreilor români aflați în Germania sau în alte state controlate/ocupate de Reich. Din acest moment viața și avutul acestora s-au aflat practic la discreția autorităților germane, iar consecințele nefaste nu au întârziat să apară. În toamna anului 1942 majoritatea evreilor cu cetățenie română au fost internați în lagăre de concentrare ori deportați în lagărele de exterminare din Polonia, astfel că, potrivit estimărilor lui Constantin I. Karadja, la începutul anului 1943 în Germania se mai aflau cel mult „câteva sute de inși”³³.

Atitudinea guvernului român în privința evreilor cu cetățenie română din Reich și din statele ocupate/controlate de acesta s-a modificat radical începând cu primăvara anului 1943, mai exact în aprilie 1943, când în urma dispozițiilor venite din partea vicepreședintelui Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu, Legația română din Berlin a primit instrucțiuni de a nu mai admite niciun fel de discriminări în defavoarea cetățenilor români de origine evreiască și să le acorde viza „*bon pour se rendre en Roumanie*”³⁴. Dispoziția era rezultatul demersurilor întreprinse cu tenacitate de Constantin I. Karadja de la începutul anului, demersuri în urma cărora nu numai că a obținut revocarea dispoziției din 21 august 1942, prin care evreii români fuseseră lăsați practic în voia sorții, ci și sistarea persecuțiilor îndreptate împotriva acestora, respectiv repatrierea lor în România. Astfel, în cadrul referatului din 27 martie 1943 Constantin I. Karadja a prezentat pe larg tratamentul discriminator aplicat de autoritățile naziste evreilor români în raport cu evreii maghiari, fapt ce l-a determinat „a întreba dacă n-ar fi cazul să dăm Legației

³² AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 113. Telegrama cifrată nr. 5120 din 21.08.1942 a Ministerului Afacerilor Străine, semnată Davidescu; Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, p. 132.

³³ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 400-403. Referatul nr. 119 din 04.01.1943, semnat Karadja; Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, p. 133.

³⁴ Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evreiască aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, p. 134.

noastre din Berlin instrucțiunile necesare să ceară insistent să se acorde cetățenilor noștri de rasă izraelită, un tratament identic cu cel acordat evreilor altor țări și în primul rând celor maghiari”³⁵. Câteva zile mai târziu, mai exact la 6 aprilie 1943, Constantin I. Karadja a revenit cu o nouă notă în care releva situația „foarte critică” a evreilor români în Germania și în statele aflate sub ocupație germană, asupra cărora plana pericolul deportării „cu forța spre o destinație necunoscută”, sau internarea în cazul în care nu primeau permisiunea de a se întoarce în țară. În consecință, solicita ministrului de Externe Mihai Antonescu aprobarea repatrierii evreilor cetățeni români din Europa Centrală „eventual spre a fi trimiși vremelnic în Transnistria până ce s-ar putea organiza emigrarea și stabilirea lor definitivă în altă parte.” Pe această notă ministrul plenipotențiar Gheorghe Davidescu – secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine – a pus următoarea rezoluție: „Dl. V[ice] Preș[edinte] al Cons[iliului] a aprobat ca evreii în chestiune să fie duși în țară, spre a fi trimiși în Transnistria. S-a telegrafiat la Berlin și Viena”³⁶. Mai mult, în urma tratatelor româno-germane, guvernul de la București a obținut tot în aprilie 1943 sistarea arestării de către Gestapo a evreilor români din statele aflate în sfera de influență germană – ce nu fuseseră încă deportați la acea dată – și repatrierea acestora în a doua jumătate a anului 1943, respectiv la începutul anului 1944³⁷. Inițial acești evrei urmau a fi deportați în Transnistria, totuși în urma deciziei mareșalului Ion Antonescu ei au primit dreptul de a se stabili în orașele capitale de județ³⁸.

În pofida repatrierii unui mare număr de evrei cetățeni români din Germania și statele ocupate/controlate de Reich, a rămas nerezolvată chestiunea evreilor deportați de către autoritățile naziste în lagărele de exterminare. În legătură cu acest aspect, Constantin I. Karadja a întocmit o serie de referate în a doua jumătate a anului 1943, respectiv în 1944, prin care a solicitat intervenția autorităților române în vederea repatrierii evreilor cu cetățenie română aflați în lagărele de concentrare/exterminare din Guvernământul general³⁹. Demersurile individuale întreprinse în acest sens de către Legația română din Berlin pe lângă guvernul Reichului au rămas fără rezultat, întrucât autoritățile naziste au oferit la fiecare intervenție răspunsul invariabil potrivit

³⁵ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 413-414. Referatul nr. 189 din 27.03.1943, semnat Karadja.

³⁶ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 147-148. Nota nr. 28.179 din 06.04.1943 semnată Gheorghe Davidescu, Constantin I. Karadja.

³⁷ Vezi, în acest sens, Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (ed.), *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, documentul nr. 146, p. 647-648; documentul nr. 159, p. 682-683; documentul nr. 163, p. 692-694; documentul nr. 165, p. 701-702; documentul nr. 166, p. 703; Ion Calafeteanu, *Regimul cetățenilor români de origine evrească aflați în străinătate în anii dictaturii antonesciene*, p. 134-136.

³⁸ AMAE, fond Problema 33, vol. 16, f. 477. Nota nr. 12.003 din 19.07.1943 a Ministerului Afacerilor Interne, semnată colonel magistrat V. T. Gelep.

³⁹ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 328-329. Referatul nr. 276 din 24.11.1943, semnat Karadja; f. 484-488; Referatul nr. 277 din 24.11.1943, semnat Karadja; f. 422-424. Referatul nr. 288 din 17.12.1943, semnat Karadja; f. 29-31. Referatul nr. 430 din 01.08.1944, semnat Karadja.

căruia internarea persoanelor respective „s-a făcut la o dată când Guvernul român ar fi fost de acord cu aceste măsuri luate de autoritățile germane și că internarea evreilor, făcută pe această bază, nu poate fi socotită decât definitivă și că, principal, nu se mai poate reveni asupra ei”⁴⁰.

După răsturnarea regimului antonescian la 23 august 1944, Constantin I. Karadja a readus în discuție chestiunea protecției consulare a evreilor cetățeni români în perioada 1941-1944, cerând în cadrul referatelor din 10, respectiv 17 octombrie 1944, adresate noului ministru de Externe, Grigore Niculescu-Buzești, „să se stabilească și să fie cunoscut cum au înțeles a-și face datoria unui funcționari superiori ai Ministerului care au asumat grave răspunderi în ultimii trei ani. V-am mai reamintit, ceea ce nu puteați ignora, că, în urma unui ordin precis semnat de un funcționar al cărui intim colaborator ați fost mai dăunăzi timp de trei ani, multe sute și chiar mii de cetățeni români evrei au fost deportați și omorâți în mod oribil, averile lor urcându-se la cel puțin un miliard lei (valoarea 1938) fiind răpită de nemți”⁴¹. În încheiere, Karadja își înainta demisia din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, anunțând totodată că nu intenționa să revină în diplomatie „atâta timp cât n-am dovada precisă că se dorește o schimbare radicală a unui sistem pe care n-am încetat de ani de zile să-l stigmatizez ca fiind în cel mai înalt grad dăunător intereselor superioare ale Statului”⁴². Interpelarea constituia un atac frontal la adresa noului titular al departamentului Externelor, fapt ce explică rezoluția lapidară, nedreaptă și, în același timp, lipsită de orice bază reală a acestuia: „D[omnu]l Karadja pare a nu-și aduce aminte de faptul că își făcuse un titlu de glorie din a fi retras pașapoartele unui mare număr de evrei cetățeni români din Germania. Convertirea D-Sale la ideile umanitare nu pare a fi străină de ultimele evenimente. Se primește demisia. ss. G[rigore] N[iculescu] Buzești. 18.X.1944”⁴³.

Astfel se încheia, prematur, o carieră diplomatică remarcabilă ce s-a întins pe durata a aproape 25 de ani, carieră în cadrul căreia Constantin I. Karadja a dat dovadă de calități excepționale, de o pregătire intelectuală și profesională solidă, de onestitate, de devotament față de statul român și de cetățenii acestuia – indiferent de originea etnică – toate aceste însușiri permițându-i să facă față cu brio sarcinilor, provocărilor și dificultăților cu care s-a confruntat. Mai presus de toate rămâne însă omenia manifestată față de semenii săi aflați în dificultate, ceea ce a făcut posibilă salvarea unui număr considerabil de evrei de la o moarte sigură.

⁴⁰ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 486. Referatul nr. 277 din 24.11.1943, semnat Karadja; f. 21. Referatul din 02.05.1944, semnat Karadja.

⁴¹ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 32-38. Referatul nr. 5 din 10.10.1944, semnat Karadja; fond *Dosare personale 77/K8*, vol. 1, nenumerotat. Referatul din 17.10.1944, semnat Karadja.

⁴² AMAE, fond *Dosare personale 77/K8*, vol. 1, nenumerotat. Referatul din 17.10.1944, semnat Karadja.

⁴³ *Ibidem*.

ANEXE

Documentul nr. 1

Nr. 12967/Dos. 6

24 Martie 1941

Domnule MINISTRU

Am luat cunoștință cu conținutul adresei ministeriale Nr. 17157 din 7 Martie a.c.⁴⁴ a căror dispozițiuni vor fi aplicate de acest Oficiu consular, începând cu ziua de azi.

În fața noului ordin primit, mă scotesc totuși dator să atrag binevoitoarea atenție a autorităților în drept în țară asupra următoarelor considerații:

1. Interesul nostru este evident să scăpăm de cât mai mulți evrei, înlesnind prin toate mijloacele posibile plecarea lor din țară și plecarea lor în regiuni cât mai îndepărtate (America de Sud, Shanghai, etc.).

2. Dacă putem atinge acest scop, fără a pricinui nemulțumiri în rândurile evreilor emigranți din România și mai ales a evreimei din U.S.A. și din alte părți, cu atât mai bine, fiindcă oricum se vor desvolta evenimentele în războiul de față, nici Statele Unite nici Anglia nu vor înceta să existe și evreii de acolo vor avea și în viitor multă influență.

3. Orice măsură prin care am îngreuna exodul evreilor din țară sau împiedica obținerea din partea lor a vizelor de intrare sau de tranzit străine, este deci contrară intereselor noastre.

Aceste axiome ce vor fi admise de toți bunii români n'au fost însă întotdeauna bine înțelese la noi, măsurile administrative luate fiind uneori direct contrare scopului dorit, precum am și dezvoltat pe larg la timpul său, în raportul meu Nr. 13.900 din 3 Decembrie 1938⁴⁵, în care am discutat întreaga chestiune a evreilor, văzută prin prisma, firește limitată, a Consulatului nostru General din Berlin. În zisul raport arătasem chiar că timp de ani de zile, autoritățile noastre au făcut tot ce era posibil pentru a împiedica exodul evreilor noștri în Palestina, America, Madagascar sau alte regiuni extra europene.

4. Presupun totuși că scopul măsurii luate acum de autoritățile în drept nu este să pricinuiască evreilor titulari de pașapoarte naționale suferințe sau umilințe inutile, ceea ce ar micșora totdeodată și prestigiul statului nostru ci de a permite autorităților noastre consulare, vamale și de poliție a-și da seama imediat cine este sau cine nu este evreu.

Să examinăm acum în ce măsură noua dispoziție luată contribuie la înfăptuirea postulatelor de mai sus și dacă nu s'ar putea găsi o altă modalitate mai bună pentru atingerea scopului urmărit.

Adăogirea cuvântului „evreu” sau „evreică” va atrage evident atenția autorităților străine asupra faptului că titularii pașapoartelor respective fac parte din rasa urgisită și persecutată, ce este cea israelită aci în Germania.

Autoritățile noastre insistând astfel asupra rasei și religiei lor, ei vor fi desigur expuși aci în Germania la și mai multe șicane și vor suferi și mai mari persecuții decât în trecut și aceasta fără ca statul sau neamul nostru să beneficieze întru nimic de nenorocirea lor.

Mai este evident că puținele state unde mulți evrei titulari de pașapoarte românești au reușit să plece din România sau Germania (America de Sud, America Centrală, Shanghai, Tanger, etc) vor face și mai mari

⁴⁴ Adresa ministerială la care se referă Constantin I. Karadja avea următorul conținut: „Direcțiunea Consulară. No. 17157-7 Martie 1941. Dosar 84/941 General. Din ordinul Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului, am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune facerea – pe viitor – a mențiunii «EVREU-EVREICĂ» pe pașapoartele naționale eliberate de Oficiul Dvs. cetățenilor români evrei de origină. Această mențiune se va face pe pagina întâia în colțul de stânga – sus. Criteriile după cari se vor aplica aceste mențiuni sunt cele specificate în decretul lege No. 2650 din 8 August 1940, privitor la Statutul juridic al evreilor – publicat în Monitorul Oficial No. 83 din 9 August 1940. Această mențiune urmează a se aplica nu numai pe pașapoartele ce se vor elibera de acum înainte ci și pe acelea ce vi se vor prezenta spre preschimbare sau prelungire. p. Ministru ss. Emil Pavelescu.” AMAE, fond Problema 33, vol. 10, f. 103.

⁴⁵ Vezi în acest sens AMAE, fond Dosare personale 77/K 8, vol. I, nenumărat. Raportul Nr. 13.900/Dos. 26 Strict Confidențial din 03.08.1938 semnat Karadja.

dificultăți în viitor decât în trecut pentru acordare de vize. Ca orice altă piedică pusă în contra plecării a cât mai multor evrei din Europa și mai ales din România, dispozițiunea luată este, în forma ei actuală, dăunătoare intereselor neamului nostru. Aceasta îmi dă dreptul și curajul a Vă supune observațiile respectuoase conținute în prezentul raport.

Evreii persecutați și disperați de a nu putea părăsi Germania sau chiar România, se vor adresa Consulatelor noastre, sau Ministerului nostru de Interne, neavând posibilitatea să apeleze în altă parte. Vom avea deci de rezolvit uneori dificultăți ce ne vom fi creiat singuri.

Din punct de vedere umanitar, vom îngreuna și mai mult situația unei categorii de nenorociți, punând chiar piedici exodului lor, fără ca noi să beneficiem întru nimic de această nouă măsură administrativă. Putem fi siguri pe de altă parte, că odată războiul trecut, opiniunea publică americană și anglo-saxonă, care ne este și așa puțin favorabilă, va interpreta măsura luată ca o nouă șicană și lipsă de umanitate, de care ni se va ține socoteală.

Există pe de altă parte posibilitatea să ajungem scopul dorit, singurul care ne poate fi de folos, adică identificarea imediată a tuturor evreilor titulari de pașapoarte și această fără a ne pricinui neajunsurile serioase expuse mai sus. Ar fi de ajuns să aplicăm un semn convențional cunoscut de autoritățile noastre, dar ținut pe cât posibil discret, dacă nu confidențial, de exemplu să punem un semn x la rubrica „semne particulare” din pagina doua a pașapoartelor noastre, îndată ce este vorba de un evreu sau de o evreică, și această fără ca să insistăm în scris asupra rasei lor.

Am deci onoarea a Vă ruga să binevoiți a dispune ca această propunere a mea, care este desigur în interesul țării, să fie luată în cercetare, spre a se lua de urgență hotărârea ce va fi socotită de cuviință.

CONSUL GENERAL
(Karadja)⁴⁶

Domniei Sale
Domnului General ION ANTONESCU⁴⁷
Ministru ad-interim al Afacerilor Externe
etc. etc. etc.

*) Adnotări: „33/1941 General.”

[AMAE, fond *Problema 33*, vol. 32, f. 193-194].

⁴⁶ Constantin-Ioan-Lars-Anthony-Demetrius Karadja (1889-1950), diplomat de carieră român. Licențiat în drept la Universitatea din Londra. Atașat de legăție în cadrul direcțiunii politice a Ministerului de Externe otoman (1910-1912); în 1920 intră în Ministerul Afacerilor Străine român; consul la Budapesta (1921-1922); disponibilizat (din martie 1922); demisionat (din martie 1925); diurnist cu titlul de consul în centrala Ministerului de Externe, detașat la Ministerul de Finanțe (din mai 1926); consul general (din ianuarie 1927); rechemat în centrala Ministerului Afacerilor Străine (din iunie 1927); consul general la Stockholm (1928-1930); detașat la Președinția Consiliului de Miniștri (aprilie-decembrie 1931); consul general la Berlin (01.02.1932-15.06.1941); delegat cu conducerea Direcțiunii Consulare (01.07.1941-17.10.1944); demisionat în 17.10.1944, este reprimat în Ministerul Afacerilor Străine în 1945. Îndepărtat din diplomație la 01.09.1947, postul său fiind „suprimat.”

⁴⁷ Ion Antonescu (1882-1946), militar de carieră și om politic român. Absolvent al Școlii militare de ofițeri de infanterie și cavalerie (1902-1904) și al Școlii Superioare de Război (1909-1911). Intră în Armată în 1904, participă la Primul Război Mondial. Șef al Marelui Stat Major (1933-1934); ministru al Apărării Naționale (1938); președinte al Consiliului de Miniștri și Conducător al Statului român (06.09.1940-23.08.1944); comandant al Grupului de Armate „General Antonescu” (22.06-17.07.1941). Arestat la 23 august 1944 pentru refuzul de a încheia armistițiul cu Națiunile Unite, este predat autorităților sovietice la începutul lunii septembrie. Deținut și anchetat în URSS (septembrie 1944-aprilie 1946), este readus în țară, judecat și condamnat la moarte de așa-zisul „Tribunal al Poporului.” Executat la Jilava în data de 01.06.1946. General de corp de armată (din 1940); general de armată (din 1941); mareșal (din 21.08. 1941).

Documentul nr. 2

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
DIRECȚIUNEA AFACERILOR CONSULARE

NOTĂ DE SERVICIU

din 19 Martie 1942

Printr'o hotărâre a onor. Consiliului de Miniștri, din luna Septembrie 1941, comunicată Oficiilor diplomatice și consulare prin circulara No. 81557 din 11 Noembrie 1941⁴⁸, s'a stabilit următorul principiu: „În tratamentul persoanelor și bunurilor străinilor stabiliți în Țară, se va ține seamă de convențiile încheiate de România, care nu prevăd vre-o distincțiune întemeiată pe origine etnică, pentru a restrânge drepturile recunoscute supușilor respectivi, precum și reciprocitatea existentă în tratamentul supușilor din diferite țări.”

Circulara menționată mai adaugă: „În consecință, urmează să se dea întreagă protecțiune, tuturor cetățenilor români din străinătate, fără nici o distincțiune, semnalându-se toate cazurile în care persoane sau proprietatea lor ar fi lovită de măsuri speciale discriminatorii.”

În aplicarea instrucțiunilor astfel primite, atât Legațiunea noastră din Berlin cât și Consulatul nostru General din Viena, s'au socotit datori să semnaleze o nouă măsură discriminatorie luată de autoritățile germane („Geheime Staatspolizei”, în contra evreilor de cetățenie română, slovacă și croată, cei din Ungaria, Bulgaria, Turcia, Italia și Elveția fiind exceptați.

Măsura constă în faptul că Poliția germană vrea să impună evreilor supuși români obligațiunea de a purta de acum înainte acelaș semn distinctiv ca evreii germani. O atare măsură va putea avea, precum arată Ministrul nostru din Berlin, /și va avea desigur/, consecințe serioase asupra persoanei și bunurilor lor.

Domnul Vice Președinte al Consiliului⁴⁹ este deci rugat să binevoiască a hotărî dacă această măsură discriminatorie luată în dauna evreilor supuși români va fi urmată de vre-un demers din partea reprezentanților noștri diplomați sau consulari sau dacă ea este luată în deplin acord cu politica urmată de cele două State aliate, România și Germania.

Directorul Afacerilor Consulare

ss. Karadja

OBIECTUL:

Măsuri discriminatoare luată de Poliția Germană, în contra Evreilor supuși români.

⁴⁸ AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 428.

⁴⁹ Mihai Antonescu (1904-1946), jurist, profesor universitar și om politic român. Licențiat în drept, doctor în drept, profesor de drept internațional la Universitatea din București; ministru de Justiție în guvernul național-legionar (septembrie 1940-ianuarie 1941); ministru secretar de stat (din ianuarie 1941); ministru ad-interim al Propagandei Naționale (mai-iunie 1941); titular la același departament (27.06.1941-23.08.1944); vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Externe (27.06.1941-23.08.1944). A fost, incontestabil, principalul colaborator al Conducătorului Statului român. Arestat odată cu mareșalul Ion Antonescu în după-masa zilei de 23.08.1944, Mihai Antonescu a împărtășit soarta celorlalți colaboratori apropiați ai mareșalului, respectiv captivitatea în URSS (septembrie 1944-aprilie 1946), judecarea și condamnarea la moarte de către „Tribunalul Poporului” (aprilie-mai 1946), sentința fiind executată la 01.06.1946.

*) Adnotări: „Dir[ecția] Cons[ulară]. Am comunicat D[omnu]lui Stelzer⁵⁰ aceste dispozițiuni rugându-l a interveni la Berlin. În așteptare. 2.IV.1942 ss. D[avidescu]”⁵¹.

[AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 123-124].

Documentul nr. 3

Direcțiunea Afacerilor Consulare

29 Iulie 1942

Din rezumatul telegramelor cifrate din 23 Iulie a.c.⁵², transmis Direcției Consulare în ziua de 29 Iulie reese că există o înțelegere verbală între Domnul Mareșal Antonescu, Conducătorul Statului și Domnul Ministru Plenipotențiar von Killinger⁵³, în urma căreia am dat consimțământul nostru „ca evreii români să fie tratați la fel ca evreii localnici”⁵⁴.

Din textul pus la dispoziția acestei Direcții nu reese bine dacă acest consimțământ se referă numai la evreii români din teritoriile ocupate de Germania (adică Franța, Belgia, Olanda, fosta Jugoslavie, Grecia,

⁵⁰ Gerhard Stelzer (1896-1965), jurist și diplomat de carieră german. Licențiat în drept, doctor în drept (1925); membru NSDAP – nr. 3557898 (01.02.1936). Intră în diplomatie în 1926; atașat de legatie la Legatia din Riga (1929); viceconsul la Consulatul general din Leningrad (1929-1930); atașat de legatie (din 1931 secretar de legatie) la Ambasada din Moscova (1930-1935); viceconsul (din 1937 consul) la Consulatul general din Poznan (1935-1938); consilier de legatie la Legatia din București (1938-1944); în prizonierat sovietic (1944-1956); consilier de legatie referent (din 1959); consul general la Consulatul general din Anvers (din 1960).

⁵¹ Gheorghe Davidescu (1892-1973), avocat și diplomat de carieră român. Licențiat în drept, doctor în drept la Universitatea din Budapesta. În 1920 intră în diplomatie; secretar de legatie la Legatia din Budapesta (1921-1925); secretar de legatie în cadrul centralei Ministerului Afacerilor Străine (1925-1927); secretar de legatie (din 1932 consilier de legatie) la Legatia din Varșovia (1927-1933); consilier de legatie în cadrul centralei Ministerului Afacerilor Străine (1933-1935); ministru plenipotențiar la Tallin (1935-1939); ministru plenipotențiar la Moscova (1939-1940); secretar general al Ministerului de Externe (11.10.1941–01.10.1944); trecut în cadrul reorganizării Statului (din 24.07.1945); pus în disponibilitate (din 23.11.1946).

⁵² Vezi în acest sens AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 116. Telegrama cifrată nr. 43.105 din 21.07.1942 a Legatiei române din Berlin, semnată Bossy; f. 117. Telegrama cifrată nr. 43.109 din 22.07.1942 a Legatiei române din Berlin, semnată Bossy; f. 118. Raportul nr. 3644/P 13 din 23.07.1942 al Legatiei române din Berlin, semnat Bossy.

⁵³ Manfred, baron von Killinger (1886-1944), militar de carieră, om politic și diplomat german. În perioada 1904-1920 își desfășoară activitatea în cadrul Marinei imperiale. În calitate de comandant de submarin, participă în cursul Primului Război Mondial la celebra bătălie de la Skagerrak. În 1920 se retrage din serviciul militar activ, intrând în viața politică. Membru al Freikorpsbrigade Ehrhardt (1919-1920); membru al organizației Consul (1920-1923); conducător al Wikingbund (1923-1928); membru NSDAP (din 01.05.1928); membru SA (din 01.05.1928), Obergruppenführer SA (din februarie 1933); deputat în Parlamentul landului Saxonia (1928-1933); comisar al Reichului pentru landul Saxonia (10.03–06.05.1933); președinte la Consiliului de Miniștri în landul Saxonia (06.05.1933-28.02.1935); membru al Tribunalului Poporului (1935). În aprilie 1937 intră în cadrul serviciului diplomatic; consul general la San Francisco (iunie 1937-februarie 1939); rechemat în centrala Ministerului de Externe, este promovat ministru plenipotențiar (din 20.04.1939), îndeplinind funcția de conducător al referatului de cadre din departamentul de personal și administrație (mai 1939-iulie 1940); ministru plenipotențiar în Slovacia (21.07.1940-21.01.1941); ministru plenipotențiar în România (24.01.1941-23.08.1944). S-a sinucis în clădirea Legatiei germane din București la 02.09.1944.

⁵⁴ Vezi în acest sens Ottmar Trașcă, Dennis Deletant (ed.), *Al III-lea Reich și Holocaustul din România. 1940-1944. Documente din arhivele germane*, documentul nr. 62, p. 355-356; documentul nr. 63, p. 357-358.

Guvernământul General, Ucraina, etc.) sau dacă este vorba și de evreii noștri în Germania (cuprinzând Austria și Protectoratul).

În orice caz, îmi permit să sugerez respectuos că ar fi cazul să dăm de urgență instrucțiunile telegrafice necesare atât Legațiunii noastre din Berlin cât și Oficiilor consulare din Germania, cari au primit dăunăzi instrucțiuni precise să intervină în favoarea evreilor români ori de câte ori aceștia sunt supuși unui tratament discriminator sau contrar stipulațiunilor art. 1-6 din Tratatul de Stabilire din 23 Martie 1935⁵⁵ în vigoare între cele două țări.

Dacă nu dăm instrucțiuni clare și urgente riscăm ca Ministrul nostru la Berlin⁵⁶ și Consulii noștri să-și uzeze trecerea protestând în contra luării unor măsuri asupra cărora există de fapt un acord (purtarea semnului distinctiv, deportarea în Est, blocarea sau confiscarea averilor, etc.).

Nu putem imputa Oficiilor noastre nici o vină dacă ele fac cumva intervenții neoportune și dăunătoare prestigiului nostru, dacă nu le dăm instrucțiuni precise asupra atitudinii ce urmează să ia în această importantă chestiune de principiu !

Karadja

[AMAE, fond *Problema* 33, vol. 32, f. 120-121].

Documentul nr. 4

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
DIRECȚIUNEA AFACERILOR CONSULARE

Nr. 70

NOTĂ DE SERVICIU din 15 Octombrie 1942

Pe temeiul ordinului dat de Domnul Mareșal Antonescu și de Domnul Vice Președinte al Consiliului de Miniștri, Legațiunea noastră din Berlin a primit ordinul telegrafic din 21 August 1942, să nu mai protesteze în contra măsurilor eventual luate de autoritățile germane în contra evreilor „români”

⁵⁵ Se referă la Tratatul de Stabilire, Comerț și Navigație dintre România și Germania, semnat la Berlin la 23.03.1935. Textul Tratatului a fost publicat „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 224 din 30.09.1935, respectiv „Reichsgesetzblatt”, nr. 17 din 29.03.1935. Vezi, de asemenea, Ioan Chiper, *România și Germania nazistă. Relațiile româno-germane între comandamente politice și interese economice (ianuarie 1933-martie 1938)*, București, 2000, p. 170-179.

⁵⁶ Raoul Bossy (1894-1975), istoric și diplomat de carieră român. După absolvirea Facultății de Drept și a Înaltei Școli de Științe Politice din Paris intră în diplomație, parcurgând succesiv treptele unei cariere diplomatice de excepție, de la gradul de atașat de legație (1916) la cel de ministru plenipotențiar clasa I (1939). Șef de cabinet al ministrului Afacerilor Străine (iunie 1920); secretar de legație la Roma (din 15.11.1921); director politic în cadrul Președinției Consiliului de Miniștri (din 15.03.1923); secretar de legație la Roma (din 24.03.1926); secretar general în cadrul Înaltei Regențe (28.07.1927–07.06.1930); director de cabinet al ministrului de Externe (din 28.04.1931); consilier de legație la Viena (din 01.11.1931); ministru plenipotențiar la Helsinki (01.02.1934–01.11.1936); ministru plenipotențiar la Budapesta (01.11.1936–25.09.1939); ministru plenipotențiar la Roma (25.09.1939–15.10.1940); ministru plenipotențiar la Berna (16.10.1940–01.03.1941); ministru plenipotențiar la Berlin (01.03.1941–15.06.1943); ministru plenipotențiar la Copenhaga (11.09.1941–15.06.1943); reprezentant al Crucii Roșii din România pe lângă Comitetul Internațional al Crucii Roșii de la Geneva (25.08.1943–15.01.1946). După instaurarea în România a regimului comunist alege calea exilului, depunând o activitate susținută în cadrul exilului românesc: membru din 1948, respectiv președinte (din 1950) al Comitetului de ajutorare al românilor refugiați; membru (din 1954) al Adunării Națiunilor Captive ale Europei. Cariera diplomatică prodigioasă a lui Raoul Bossy a fost întregită de o activitate istoriografică remarcabilă, prin publicarea unor valoroase lucrări consacrate istoriei diplomației românești din a doua parte a secolului XIX.

și să dea Consulatelor instrucțiuni să dreseze inventarii a averilor lor în Germania, în măsura posibilului⁵⁷.

În executarea acestei instrucțiuni, Consulatul nostru General din Praga arată:

1/ că toți evreii români din circumscripția sa, au fost ridicați dela domiciliul lor și internați sau arestați și
2/ că acești evrei au fost deportați cu un preaviz atât de scurt încât inventariile averilor lor, prezentate autorităților germane competente, n'au putut fi înmânate în copie și Oficiului nostru Consular competent.

Consulatul solicită instrucțiuni dacă trebuie sau nu să ceară, prin reprezentantul lui Auswärtiges Amt la Praga, copie de pe aceste inventarii pentru a le putea înainta Ministerului⁵⁸.

Avându-se în vedere că am aflat, pe cale particulară, că ar fi vorba să se încheie un acord forțat prevăzând un schimb al averilor evreiești în România și Germania, Statul nostru obținând averile evreilor germani de aci în schimbul celor rămase încă din fostele averi româno-evreiești în Germania, /fără să se mai facă inventarii/, am onoarea a solicita instrucțiunile necesare.

ss. Karadja

*) Adnotări:

„Dir[ecția] Cons[ulară]. Deocamdată se dresează listele persoanelor și proprietăților care vor fi atinse de acordul în chestiune. Nu s'a discutat încă nimic asupra modalităților de lichidare. Cred că negocierile vor fi reluate în curând. Principalii delegați, din partea noastră, sunt d[omnu]l Radu Lecca⁵⁹ și un repr[ezentant] al C[entrului] N[ă]țional de R[omânizare]. 15.X.942 ss. D[avidescu].”

[AMAE, fond *Problema 33*, vol. 32, f. 151-152].

⁵⁷ La 21.08.1942 secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine, ministrul plenipotențiar Gheorghe Davidescu, a trimis următoarea telegramă Legației române din Berlin: „În urma unei înțelegeri între Domnul Mareșal Antonescu și Ministrul von Killinger, ordinele principiale cuprinse în circulara 81.557 din 11 Nov. 1941 și în mai multe telegrame și adrese ulterioare sunt revocate. Stop. Nu veți mai protesta în contra măsurilor eventual luate de autoritățile germane în contra evreilor noștri. Stop. Veți binevoi a raporta amănunțit toate măsurile individuale luate arătând regimul ce se stabilește pentru averile acestor evrei și mijloacele de lichidare proiectate sau folosite de autoritățile germane. Stop. Veți evita mai ales discuțiuni neplăcute pe această temă. Stop. În măsura posibilului Consulatele de carieră vor dresa inventarii ale averilor imobile și chiar mobile ale evreilor noștri care vor fi înaintate Ministerului până la sfârșitul lunii curente, Legațiunea dvs. primind o copie. Stop. Rog telegrafiați cifrat instrucțiunile confidențiale de față tuturor Consulilor de carieră sub controlul dvs. pentru uzul lor personal.” AMAE., fond *Problema 33*, vol. 32, f. 113. Telegrama cifrată nr. 5120 din 21.08.1942 a Ministerului de Externe, semnată Davidescu.

⁵⁸ Vezi în acest sens raportul nr. 5315/C din 30.09.1942 al Consulatului general român din Praga, semnat I. Săcăreanu. AMAE, fond *Problema 33*, vol. 32, f. 137-138.

⁵⁹ Radu Lecca (1890-1980); om de afaceri și ziarist român. Studii de economie politică la Universitățile din Viena și Paris (1900-1914); rechemat în țară, participă la Primul Război Mondial cu gradul de sublocotenent (1916-1917); demobilizat după pacea de la București, se angajează în serviciul unei organizații americane destinate aprovizionării regiunilor distruse de război (1918-1920); desfășoară diferite afaceri în Austria, Germania și Italia în perioada anilor '20; în 1931 este condamnat în Franța la 2 ani închisoare pentru acțiuni îndreptate împotriva siguranței naționale a Franței. După eliberarea din detenție fiind expulzat, se stabilește în Germania unde ajunge ziarist la „Völkischer Beobachter” și intră în anturajul intim al demnitarului nazist Alfred Rosenberg. În 1935 revine la București în calitate de corespondent al „Völkischer Beobachter”, având totodată misiunea confidențială de a milita în favoarea consolidării relațiilor româno-germane. După venirea la putere a generalului Ion Antonescu, este însărcinat la 30.10.1941 „cu pregătirea lucrărilor pentru reglementarea regimului evreilor” („Monitorul Oficial”, partea I, nr. 259 din 31 octombrie 1941), calitate în care girează și supervizează activitatea Centralei Evreilor în perioada 17.12.1941-23.08.1944. Este arestat în septembrie 1944, transportat la Moscova unde este anchetat pentru activitatea desfășurată în perioada războiului (noiembrie 1944-aprilie 1946); readus în țară este judecat și condamnat la moarte în cadrul „procesului marii trădări naționale”, ulterior pedeapsa fiind comutată la închisoare pe viață. Este eliberat din detenție în 1963. Deși o anumită parte a istoriografiei române recente apreciază în mod pozitiv activitatea desfășurată de Radu Lecca, documentele de arhivă demonstrează neechivoc rolul său nefast pentru evreii din România, Radu Lecca fiind unul dintre principalii promotori al aplicării modelului nazist în abordarea chestiunii evreiești.

Documentul nr. 5

ROMÂNIA
DIRECȚIUNEA AFACERILOR CONSULARE
MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
CONFIDENȚIAL

No. 189

27 Martie 1943

Situația evreilor din Germania și întreaga Europă Centrală, devenind din ce în ce mai critică, deoarece ei sunt deportați în massă spre o destinație „necunoscută”, atât Legațiunea din Berlin, cât și Consulatul General din Viena cer cu insistență instrucțiuni dacă pot interveni în favoarea evreilor de naționalitate română având pasport național în regulă, acordându-le protecție consulară și chiar diplomatică obișnuită, sau dacă vor trebui aplicate și acum instrucțiunile ministeriale date la 21 August 1942, în urma unei înțelegeri verbale intervenite atunci între Domnul Mareșal Ion Antonescu și Domnul Ministru Plenipotențiar Killingner⁶⁰.

Consulatul General din Berlin a mai transmis recent și o petiție semnată de un număr de evrei cu paspoarte române solicitând să fie admiși în Țară, avându-se în vedere pericolul în care se găsesc⁶¹.

Argumentul principal pentru respingerea acestei cereri /chiar dacă evreii respectivi ar fi trimiși în Transnistria/, este precum cred, că s'ar stabili astfel un precedent care n'ar fi în interesul Țării.

Dintr'un alt raport/no. 2115 din 11 Martie a.c. primit astăzi la Direcțiunea Consulară, dela același Oficiu consular din Berlin⁶², reese pe de altă parte că un număr de români titulari de paspoarte românești locuind la Varșovia, au fost internați, unii încă în Iunie 1942, cărora li s'a pierdut urma. Printre acești evrei se găsește și o femeie ROZA ROBIN ROBINOV⁶³, pentru care Direcțiunea Generală a Poliției ne-a comunicat sub no. 2122 din 17 Decembrie 1942⁶⁴, că s'a aprobat eliberarea unui pasport cu drept de înapoiere în Țară și fără mențiune de evreică /mențiune înlocuită de altfel de câțva timp printr'un semn secret.

Cerându-se lămuriri asupra acestui caz, autoritățile germane răspund că aceste măsuri au fost luate „în virtutea unei convenții între România și Germania privitoare la tratamentul de reciprocitate aplicat cetățenilor evrei” – convenție despre care Direcțiunea Consulară nu are cunoștință.

Pe de altă parte, Domnul Ministru Filotti⁶⁵ îmi comunică verbal că Guvernul ungar a reușit să obțină dela Guvernul German, o asigurare că măsurile extreme proectate și în curs de executare în contra evreilor unguri stabiliți în Germania să fie suspendată timp de un an.

⁶⁰ Vezi în acest sens AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 5-6. Telegrama cifrate nr. 43.841-43.842 din 25.03.1943 ale Legației române din Berlin, semnate Stănescu; f. 7. Telegrama cifrată nr. 1634 din 25.03.1943 a Consulatului român din Viena, semnată Mareș.

⁶¹ Vezi în acest sens raportul nr. 1885/Dos. Evrei din 11.03.1943 al Consulatului general român din Berlin, semnat George Traian Gallin. AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 223-230.

⁶² Nu a fost identificat printre documentele cercetate.

⁶³ Nu a putut fi identificată.

⁶⁴ Nu a fost identificat printre documentele cercetate.

⁶⁵ Eugen Filotti (1896-1975), jurist, ziarist, scriitor și diplomat de carieră român. Licențiat în drept la Universitatea din București (1922). Avocat al Contenciosului Ministerului Apărării Naționale (din 1921); atașat de presă în cadrul Legației române din Praga (1926-1927); girant al Direcțiunii Presei din cadrul MAE (1928-1929); detașat în aceeași calitate la Președinția Consiliului de Miniștri (1929-1930); ministru plenipotențiar la Ankara (1935-1936); ministru plenipotențiar la Atena (1936-1939); ministru plenipotențiar la Sofia (1939-1941); ministru plenipotențiar la Budapesta (1941-1944); secretar general al MAE (1944-1945); participant la lucrările Conferinței de Pace de la Paris în calitate de expert; numit ministru la Roma în aprilie 1947, nu a putut să-și ia în primire postul datorită opoziției reprezentanților sovietici din România; disponibilizat la cerere în 15.09.1947. În perioada 1947-1957 a avut de suferit numeroase șicane din partea regimului comunist (evacuat din locuință, pensie eliminată etc). În 1957 a fost numit directorul Editurii în Limbi Străine a Comitetului pentru Relații Culturale cu Străinătatea; s-a înscris în Uniunea Scriitorilor, publicând până la sfârșitul vieții numeroase traduceri literare și lucrări de artă.

Față de acest tratament vădit discriminator aplicat în dauna evreilor „români” față de cei unguri am onoarea a întreba dacă n’ar fi cazul să dăm Legațiunii noastre din Berlin instrucțiunile necesare să ceară insistent să se acorde cetățenilor noștri de rasă izraelită un tratament identic cu cel acordat evreilor altor țări și în primul rând celor maghiari.

Dacă chestiunea este de natură a ne interesa propun respectuos ca ea să fie tratată cu cea mai mare urgență, altfel va fi prea târziu.

Direcțiunea Consulară se socotește datoare să ridice această chestiune avându-se în vedere atribuțiunile Consulatelor de a da protecție cetățenilor români în străinătate.

Asupra laturei politice a problemei – trebuind să luăm în considerație toate eventualitățile posibile de mâine rezultând din războiul actual – nu intră în atribuțiunile subsemnatului să emită o părere.

ss. Karadja

[AMAE, fond *Problema* 33, vol. 32, f. 413-414].

Documentul nr. 6

STRICT SECRET

No. 277

Copie
REFERAT

Referitor la raportul No. 69 al Legațiunii din Berlin, asupra situațiunii evreilor români din Germania⁶⁶

Prin raportul menționat din 18 Noembrie a.c., Ministrul nostru din Berlin⁶⁷, s’a socotit dator să atragă binevoitoarea atențiune a Guvernului Regal asupra protecțiunii date în trecut și a celei viitoare a cetățenilor români nearieni în Europa Centrală.

Organele competente ale Ministerului, adică Oficiul nostru consular din Berlin, condus pe atunci de subsemnatul /în anii 1938-1940/, și Direcțiunea Consulară a Departamentului /începând cu luna iulie 1941/ n’au lipsit să arate în multe rânduri Domnilor Titulari ai Departamentului nostru cum drepturile României, formal recunoscute prin tratatul de Stabilire, Navigațiune și Comerț cu Germania, din 23 Martie 1935, erau sistematic nesocotite de autoritățile centrale și locale germane, când era vorba de bunurile, libertatea și viața cetățenilor români de origine evreiască stabiliți în Germania. Prin numeroase referate ne-am mai simțit datori să arătăm că multe măsuri pozitive luate, /a se vedea între altele referatul subsemnatului no. 269, din 2 Noembrie a.c.⁶⁸/, împreună cu pasivitatea adesea arătată de diplomația și serviciul consular românesc, erau pe cale să aducă cu sine, cum au și adus de fapt, un tratament discriminator în dauna cetățenilor noștri față de alți supuși străini, în primul rând maghiari, stabiliți în Germania.

Neavând posibilitatea de a primi ordine precise, cerute în multe rânduri, Direcțiunea Consulară, în primul rând competentă pentru redactarea instrucțiunilor cuvenite, a trimis Oficiilor diplomatice și

⁶⁶ Vezi raportul nr. 69 Conf./P 13 din 18.11.1943 al Legației române din Berlin, semnat general Ion Gheorghe. AMAE, fond *Problema* 33, vol. 32, f. 319-320.

⁶⁷ Ion Gheorghe (1893-1957), militar de carieră și diplomat român. Absolvent al Școlii militare de artilerie, geniu și marină (1911-1913); participant la războiul balcanic (1913), respectiv campaniile militare din Primul Război Mondial (1916-1918); absolvent al Școlii Superioare de Război (1922); profesor la catedra de Geniu a Școlii Superioare de Război (1927-1934); atașat militar la Ankara (1934-1938); atașat militar la Berlin (1940-1943); ministru plenipotențiar la Berlin (1943-1944); destituit în octombrie 1944 pentru „pactizare cu inamicul”. După 23 august 1944 a refuzat să facă parte din guvernul format de Horia Sima la Viena. A rămas în RFG, în România fiind condamnat la moarte în contumacie. General de brigadă (din 1943).

⁶⁸ Vezi, în acest sens, Referatul nr. 269 din 02.11.1943 întocmit de Constantin I. Karadja și adresat personal secretarului general Gheorghe Davidescu, intitulat „Acțiunea dușmănoasă a unui grup de evrei români în Elveția și politica Țării față de minoritarii evrei în străinătate.” AMAE, fond *Problema* 33, vol. 29, f. 1-13.

consulare române, unele directive sub formă de principii generale expuse în „Manualul Diplomatic și Consular.”

În mai multe rânduri și încă până în luna Iunie 1942, acest Departament a mai putut da instrucțiuni Legațiunii noastre din Berlin și Consulatelor dependente să nu admită fără protestare vreun tratament nedrept sau neomenos acordat cetățenilor români, rămânând în picioare principiul stabilit de Consiliul nostru de Miniștri în luna Septembrie 1941 /circulara ministerială no. 81557 din 11 Noembrie 1941/, de a se da „întreaga protecțiune tuturor cetățenilor români din străinătate, fără nici o distincțiune, semnalându-se toate cazurile în care persoana sau proprietatea lor ar fi lovite de măsuri discriminatorii.”

Situația s'a schimbat în ziua de 21 August 1942, când acest Departament a primit ordinul să transmită legațiunii noastre din Berlin o poruncă să îngăduie ca evreii români să fie tratați pe picior de egalitate cu cei germani, fără ca Legațiunile sau Consulatele noastre să protesteze în contra măsurilor luate.

Unele din rezultatele acestui ordin sunt acum expuse pe scurt de Ministrul Țării din Berlin, în raportul susmenționat și anume:

1. Autoritățile germane ne-au comunicat că se găsesc, principial, în imposibilitatea a da informațiuni asupra persoanelor internate /fiind vorba de mii de evrei cetățeni români, stabiliți în Germania/.

2. Că internarea persoanelor de atunci dispărute „s'a făcut la o dată când Guvernul român ar fi fost de acord cu aceste măsuri luate de autoritățile germane și că internarea evreilor, făcută pe această bază, nu poate fi socotită decât definitivă și că, principial, nu se mai poate reveni asupra ei.”

Ultima afirmațiune este cu atât mai adevărată, cu cât este mai puțin probabil ca mulți dintre acești evrei români să mai fie în viață.

3. Cerându-se din partea Legațiunii prin ce acord internarea de către Germania a evreilor români ar fi fost acceptată de noi, s'a răspuns că această învoială ar fi fost „verbală.”

*

Domnul Prim Ministru este acum rugat să binevoiască a hotărî care va fi atitudinea noastră pe viitor, deoarece ne găsim în fața celor două alternative expuse la pag. 2 din raportul dela Berlin, la care am onoarea a mă referi.

Ca o modestă contribuție la dezlegarea acestei probleme, în primul rând politică, subsemnatul se socotește dator să amintească următoarele principii de drept:

a.) Nu este obișnuit în practica diplomatică, ca dispozițiunile formale cuprinse într'un Tratat, solemn, încheiat și ratificat, cum este cel român-german din 23 Martie 1935, să fie abrogate printr'o simplă „acceptare verbală”, unilaterală, făcută de una din Înaltele Părți Contractante.

Valoarea legală a unei atare renunțări verbale /neconfirmate în scris/ din orice parte ar fi venit ea este o chestiune de drept public intern, în acelaș timp ca una de drept internațional. Juriștii noștri de drept constituțional se vor putea pronunța poate asupra valorii legale ce ar putea avea pentru noi și față de Germania o atare renunțare verbală, în situațiunea de drept în care se află astăzi Țara noastră.

b) Când o renunțare verbală, dacă a avut într'adevăr loc, a devenit un prilej pentru cealaltă parte beneficiară a renunțării să nesocotească „principiile dreptului internațional pozitiv, regulele de moralitate universală și drepturile fundamentale ale umanității” /cităm pe Bonfils/, o atare concesiune obținută fără ca principiile în joc să fi fost cătuși de puțin studiate și fără ca nici un organ răspunzător al Statului să fi dat un aviz, nu poate după umila părere a subsemnatului să aibă vreo valoare juridică decăzând Statul român din drepturile sale supreme, recunoscute prin Tratat.

Nu este nici inexactă afirmațiunea făcută de acest Departament în „Manualul Diplomatic și Consular”, că Statul român nu a renunțat niciodată, nici tacit nici formal, la dreptul de a da cetățenilor săi sprijin și protecțiune „în măsura stabilită de legile noastre interne și de principiile de drept internațional recunoscute” /Manual VI, 26 § 18-20/.

Față de cele astfel expuse, am deci onoarea a ruga respectuos pe Domnul Vice Președinte al Consiliului să binevoiască a da acestui Departament toate instrucțiunile pe care Domnia-Sa le va socoti necesare.

București, 24 Noembrie 1943

Karadja

*) Adnotări:

„Înapoiat de D[omnul] Secretar General Davidescu în ziua de 26 Nov. 1943 cu următoarea rezoluție: În curs. În așteptarea rezoluției Dlui Vicepreședinte al Consiliului la dosar 25/11 943.”

„Dat Dlui Solomon⁶⁹ la 28/11.”

[AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 331-335].

Documentul nr. 7
CONFIDENȚIAL

No. 288
17 Decembrie 1943

REFERAT

DIRECȚIUNEA CONSULARĂ PROPUNE STABILIREA UNOR DIRECTIVE PENTRU
SOLUȚIONAREA CHESTIUNILOR EVREIEȘTI
DE CĂTRE LEGAȚIUNILE ROMÂNE

Într'unul din discursurile sale rostite acum mai bine de un an, Hitler⁷⁰ a spus cam aceste cuvinte: „Dacă ar fi vorba să pierdem războiul, vă pot garanta că niciun evreu nu va mai rămâne în viață în Europa Centrală.”⁷¹

Politica urmată de Germani este astăzi pe cale de a înfăptui a doua parte din această amenințare a lui Hitler.

Domnul Vice Președinte al Consiliului, sesizat în sfârșit de situația evreilor români din Europa Centrală (prin referatele Direcției Consulare competente care încep acum să-i ajungă, în lipsa raporturilor ce ar fi trebuit să-i parvină de mult dela organele noastre diplomatice și consulare respective), a binevoit să ia dispozițiunile necesare pentru salvarea cetățenilor noștri nearieni, rămași încă în viață – precum ne și impun sentimentele de umanitate tradiționale românești și principiile de obște recunoscute ale dreptului internațional.

Domnul Vice Președinte al Consiliului este acum rugat să binevoiască a aviza dacă, având în vedere schimbarea politiceii noastre față de evreii români în străinătate, următoarele principii conducătoare n'ar trebui urmate și dacă ele ar trebui să fie comunicate sau nu organelor noastre diplomatice în țările beligerante și neutre, pentru știință și pentru a fi urmate:

1) Problema evreească de mult una din cele mai grele de rezolvat în România, unde evreii au imigrat, mai ales dela înființarea Regatului, în masse compacte din Polonia și Ucraina, este și va fi studiată și în viitor de aproape de Guvernul Regal.

2) Politica noastră tradițională a fost întotdeauna una de toleranță. Generații de refugiați, fie că a fost vorba de români minoritari din Ungaria sau Bulgaria sau de străini ca bulgari, greci, armeni, ucrainieni sau evrei, au găsit în cursul veacurilor un refugiu și condițiuni favorabile de trai în Țările Românești.

3) Văzând că cetățeni români de rasă izraelită, stabiliți sau aflați în Europa Centrală și de sub ocupația germană, sunt astăzi amenințați în bunurile, libertatea și viața lor, ne mai ținându-se seamă de drepturile noastre convenționale, Guvernul Regal socotește echitabil să-i aducem în Țară, când va fi

⁶⁹ Nu a putut fi identificat.

⁷⁰ Adolf Hitler (1889-1945), „Der Führer“, om politic german (de origine austriacă). Lider al Nationalsozialistischer Deutscher Arbeiter Partei (NSDAP) – Partidul Național Socialist German (din 1921); cancelar al Reichului (30.01.1933-30.04.1945); conducător al Reichului (01.08.1934-30.04.1945); comandant suprem al Wehrmachtului (04.02.1938-30.04.1945). După preluarea puterii, a instaurat în Germania un regim de teroare și a dezlănțuit cel de-al Doilea Război Mondial ce a produs eluării suferințe incommensurabile. Este principalul responsabil pentru asasinarea a peste 6 milioane de evrei. S-a sinucis în bunkerul său din Berlin la 30.04.1945.

⁷¹ Se referă probabil la cuvântarea rostită de Adolf Hitler în München la data de 08.11.1942, în cadrul căreia s-a referit printre altele la „exterminarea evreilor din Europa.” Cf. Max Domarus, *Hitler. Reden und Proklamationen 1932-1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen. Teil II Untergang Vierter Band 1941-1945*, Leonberg, 1987, p. 1933-1944.

nevoie și când cei în cauză ar dori-o, cu condițiunea ca toți cei astfel aduși să aibe drepturi neîndoelnice și pe deplin stabilite la naționalitatea română.

4) Acești nenorociți vor fi astfel siliți, de alții decât de noi, să-și părăsească locuințele unde sunt în genere stabiliți de mulți ani. Neavând nicio legătură sufletească cu neamul nostru și necunoscând măcar limba română, ei vor găsi, este adevărat, un refugiu temporar în România, unde vor fi bine tratați. Ei singuri își vor da însă foarte curând seama că actualele condițiuni în România – care nu atârnă de dorințele Guvernului Român – sunt puțin prielnice pentru o ședere mai îndelungată. În condițiunile economice de astăzi, este de prevăzut că majoritatea acestor evrei nu va fi în stare să-și câștige traiul, ducând o viață cinstită și demnă în România.

5) Astfel fiind, ar fi în interesul României ca evreii români astfel să-și găsească cât mai curând o țară de destinație definitivă și cât mai îndepărtată de Europa, unde ar putea trăi în liniște contribuind prin însușirile ce au, fără îndoială, la propășirea generală a omenirii.

6) Datoria permanentă a tuturor organelor diplomatice și consulare române ar fi să lucreze pentru înlăturarea acestui scop, sesizând de acum înainte orice ocazie ce s'ar prezenta pentru a înlesni emigrarea unor evrei din România, fără a lua în seamă data de când aceștia sunt stabiliți printre noi.

7) Guvernul Regal este, pe de altă parte, în drept să fie mult mai complet documentat decât a fost în trecut asupra problemei evreești. Agenții diplomatici sunt datori să raporteze nu numai cazurile când evrei cetățeni români au fost nedreptățiți sau persecutați, dar și toate măsurile legislative și administrative luate de autoritățile străine în dauna evreilor în genere sau în favoarea lor, mai ales când aceste măsuri ar putea înlesni imigrarea evreilor „români” în țările respective.

8) Principiile expuse ar fi urmate întocmai dacă Domnul Vice Președinte al Consiliului binevoeste a hotărî astfel și de propaganda românească de peste hotare, tema urmând să fie dezvoltată după cum ar cere condițiunile locale, din fiecare țară în parte.

ss. Karadja

*) Adnotări:

„Dir[ecția] Cons[ulară] Văzut de D[omnu]l V[ice] Preș[edinte] al Cons[iliului]. 20.XII.943. D[avidescu].”

„Înapoiat de D[omnu]l Davidescu la 21 Decembrie.”

„Rămas fără răspuns din partea D[omnu]lui Vice Preș[edinte] al Cons[iliului].”

[AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 422-424].

Documentul nr. 8

Nr. 430

1 August 1944

Strict confidențial

REFERAT

În chestiunea evreilor români din Germania

Spre mijlocul lunii Decembrie 1943, am avut onoarea a atrage binevoitoarea atenție a Domnului Vice Președinte al Consiliului în calitatea mea de Director Consular – asupra grelei probleme a protecției Diplomatice și Consulare datorate cetățenilor noștri evrei, aflați în Europa Centrală⁷².

Am putut face aceasta, numai după pierderea unui timp îndelungat și prețios, prin faptul că numeroase referate înaintate Domnului Vicepreședinte al Consiliului, în cursul anilor 1941-1943, pe cale ierarhică, adică prin Secretarul General, cum era regula pe atunci, nu i-au ajuns sub ochi, precum a binevoit să-mi comunice Domnul Vice Președinte al Consiliului personal, prin telefon în ziua de 14 Decembrie 1943, cererile mele de audiență făcute în cursul anului 1943 neputând fi nici ele satisfăcute.

⁷² Vezi documentul precedent.

*

În ziua de 25 Ianuarie 1944, Direcția Consulară, a cărei referate ajungeau pe atunci în sfârșit până la Domnul Vice Președinte al Consiliului, a primit următoarea rezoluție, dată pentru un caz izolat:

„Eu nu am nevoie să dau instrucțiuni pentru fiecare caz în parte. Pentru toți purtătorii de pașapoarte românești, sau cetățeni români în genere, suntem obligați și de legi și de principiile de drept și umanitate să dăm ocrotire.”

ss. M. Ant⁷³.

Acest ordin, nefiind de atunci revocat, servește încă astăzi ca instrucțiune principală pentru conducătorul fostei Direcții Consulare ca și pentru succesorul său în special.

Un număr destul de însemnat de cetățeni români evrei, aflați în România, au intervenit de atunci la această Direcție, solicitând demersuri din partea noastră în favoarea familiilor lor rămase în Europa Centrală, deportate și dispărute fără urmă, din Franța, Belgia sau din diferite localități în Germania și Austria.

Nici una din numeroasele intervenții, făcute de Ministrul nostru din Berlin, conform ordinilor date de acest Departament, nu a dus încă la rezultatul dorit.

*

Cu toate că atât Legațiunea noastră din Berlin, cât și Consulatele române de carieră din Germania (cuprinzând și Viena) nu au socotit că era necesar să raporteze Ministerului la timp despre numeroasele cazuri când evreii români au fost deportați dispărând cu desăvârșire, nu cred că nici unul din acești reprezentanți ai Țării să fi fost dispensat de a ține pe Dl. Prim Ministru, Titular al acestui Departament, la curent cu situația acestor nenorociți, fiind vorba doar de cetățeni români. Au nesocotit din contră, pe timp îndelungat, de când Domnul Ministru Bossy părăsise Berlinul instrucțiunile principale ce aveau prin Manualul Diplomatic și Consular, devenit obligatoriu pentru toate Legațiunile și Consulatele noastre, în urma prefăței Domnului Vice Președinte al Consiliului din 27 Ianuarie 1943.

„Qui tacuit ubi locui potuit ac debuit, consentire videtur.”

Mă refer aci la dispozițiunile clare și executabile, cuprinse în Manual II,5 A § 39-42, III,6 § 2 și 13, III,12 § 140 și VI,26 § 18-22.

Cum, pe de altă parte, nu este conform practicei Diplomatice, uzanțelor internaționale și principiilor de drept ca o convenție solemnă, semnată și ratificată în regulă, să fie denunțată decât în scris și având pe de altă parte în vedere că nu există, la cunoștința Direcției Consulare, vreun act de renunțare din partea României la drepturile sale, clar specificată în Convenția de Stabilizare încheiată cu Germania la 23 Martie 1935, supun respectuos că ar fi acum de hotărât dacă este în interesul superior al statului să tăcem sau să protestăm, când Ministerul Afacerilor Străine German afirmă că deportările de cetățeni Români nearieni (fiind vorba de sute de familii, precum am aflat întâmplător la Viena abia în toamna trecută) au fost efectuate pe o vreme când Guvernul Regal „era de acord” – cu alte cuvinte de acord cu nesocotirea drepturilor noastre convenționale, fără ca să fi intervenit măcar un schimb de note verbale în această privință.

Referatul de față a fost pricinuit prin raportul Ministrului nostru din Berlin Nr. 2540, fără dată, dar înregistrat la Ministerul Afacerilor Străine sub Nr. 810.172 din 27 Iulie a.c., aci anexat în original⁷⁴.

Acest raport nu este de fapt decât o confirmare a telegramei Domnului Ministru Plenipotențiar Gheorghe Nr. 69 din 18 Noiembrie 1943, în care Domnia Sa arată:

a/ Autoritățile Germane ne-au comunicat că se găsesc „principial” în neputință a ne da informații asupra persoanelor internate (fiind aci vorba de propriii noștri cetățeni)

b/ Internarea persoanelor de atunci dispărute „s’a făcut pe o dată când Guvernul Român ar fi fost de acord cu aceste măsuri luate de autoritățile Germane, că internarea evreilor, făcută pe această bază, nu poate fi socotită decât definitivă și că, principial nu se poate reveni asupra ei.”

⁷³ Este rezoluția vicepreședintelui Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu pe referatul nr. 302 din 12.01.1944, întocmit de Constantin I. Karadja referitor la cererea evreului Aron David Abramovici. AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 377, 379, 381.

⁷⁴ Nu a fost identificat printre documentele cercetate.

c/ Renunțarea unilaterală la drepturile noastre convenționale ar fi fost „verbală.”

Având în vedere cele expuse, am onoarea a ruga pe Domnul Vice Președinte al Consiliului să binevoiască a hotărâ calea de urmat, atât de această Direcție cât și de Legațiunea și Consulatele noastre din Germania și din teritoriile aflate actualmente sub ocupație germană.

Karadja

*) Adnotări:

„Înapoiat la 16/8. 1944 cu următoarea rezoluție a Domnului Mihai Antonescu: Eu n'am dat niciodată, nici verbal nici scris vreo renunțare la principiul elementar de protecția purtătorilor de pașapoarte românești. Rog pe Dl. Ministru Davidescu să întrebe pe Dl. Stelzer prin cine, când și în ce formă s'a putut face o asemenea renunțare. M[ihai] Antonescu.”

[AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 29-31].

Documentul nr. 9

Confidențial

Nr. 5

București, 10 Oct. 1944

REFERAT

despre „protecția diplomatică și consulară” acordată evreilor
români în Germania și răpirea averilor lor în valoare de cca.
un miliard lei (valoare 1938) de către național-socialiști

Când, spre toamna anului 1938, politica anti-semită dusă de național-socialiști începea să lovească și în drepturile patrimoniale române, sub forma de distrugeri și confiscări de averi, am căzut de acord cu Dl. Ministru Radu Djuvara⁷⁵, atunci titular al Legației noastre din Berlin, că intră în atribuțiile Consulatului General să țină Guvernul Regal la curent, urmând totodată, în măsura putinței, atitudinea luată de celelalte State pentru protejirea cetățenilor lor.

Numeroasele rapoarte ale Consulatului General din Berlin trimise acestui Departament, ca urmare la această înțelegere între Dl. Ministru Djuvara și mine și cu cunoștința Domniei Sale, au fost însă puse la dosar, fără să ajungă sub ochii titularilor Ministerului, concepția fiind că rapoartele unui Consul nu trebuie niciodată arătate Ministrului, chiar dacă sunt bine întemeiate sau interesante.

Rapoartele trimise atunci și mai târziu de subsemnatul n'au avut deci alt rezultat decât rechemarea lui la Minister, în urma cererii verbale a Ministrului Germaniei la București, Dl. Fabricius⁷⁶ care nu putea să ignoreze atitudinea Oficiului ce conduceam.

⁷⁵ Radu Djuvara (1881–?), diplomat de carieră român. Licențiat în Drept la Universitatea din București. Atașat de legație la Legația din Berlin (1907-1910); secretar de legație la Legația din Bruxelles (1910); secretar de legație la Legația din Berna (1912); secretar de legație la Legația din Atena (1912-1913); secretar de legație la Legația din Belgrad (1913-1914); detașat pe lângă regina Elisabeta (1915-1917); secretar de legație la Legația din Atena (1917-1918); secretar de legație la Legația din Bruxelles (1918-1919); secretar de legație la Legația din Londra (1920-1923); consilier de legație la Legația din Londra (1923); consilier de legație la Legația din Washington (1926-1927); ministru plenipotențiar la Bruxelles (1932-1933, 1936-1937); ministru plenipotențiar la Berlin (1938-1939); pus în retragere cu gradul de ambasador la 01.05.1941.

⁷⁶ Wilhelm Fabricius (1882-1964), diplomat de carieră german. Studii de drept la universitățile din Freiburg im Breisgau, Berlin și Giessen, doctor în drept (1908). Intră în serviciul diplomatic în aprilie 1910. Viceconsul la Cairo (1912-1914); viceconsul la Constantinopol (1914-1918); viceconsul la Zürich (1918-1920); revine la Berlin activând în cadrul departamentului de personal și administrație din cadrul Ministerului de Externe (1920-1921); consul la Salonic (1921-1925); consul la Constantinopol (1925-1931); consilier de legație (1931), respectiv consilier de ambasadă în cadrul Ambasadei germane din Ankara (1932-1936); ministru plenipotențiar la București (aprilie 1936-ianuarie 1941). După rechemarea sa de la post a fost pus la dispoziția Ministerului de Externe, fără a mai primi până la sfârșitul războiului însărcinări oficiale importante.

Cu toată indiferența arătată de Guvernele noastre în apărarea drepturilor patrimoniale românești în Germania, am reușit totuși, înainte ca bunurile evreilor români în acea țară să fie răpite, să întocmesc o listă, cel puțin parțială a lor, întemeiată pe declarațiile și evaluările făcute de evreii înșiși și prezentate autorităților fiscale germane. Aceasta este, precum cred, o garanție că evaluările nu erau exagerate.

Cifrele, centralizate la Consulatul nostru General din Berlin pentru întreaga Germania (afară de Austria, deoarece Consulatul din Viena n'a executat ordinul Legațiunii de a culege și înainta datele cerute) erau adunate prin mijlocirea asociației evreiești „Colonia română din Berlin” și prin Consulatele noastre în provincia germană.

Incomplete cum sunt aceste cifre, ele se ridică totuși la un total contabilizat de

RM.	10.520.381 sau
Lei	420.815.640

conform raportului subsemnatului Nr. 15737 din 3 Februarie 1939⁷⁷.

După alt calcul, făcut de conducătorii asociației „Colonia română” menționată, averile în chestiune se urcau la circa un milion lei, cifră pe care o cred bine întemeiată, (v. petiția înreg. la M.A.S. sub Nr. 60171 din 26 Sep. 1939⁷⁸) mai ales că numeroasele imobile ale evreilor români din Viena, dintre care și marele Hotel Național, nu erau cuprinse în tabloul ce am putut întocmi.

*

Un „Leitmotiv” în toate rapoartele subsemnatului din acea vreme și din referatele mele de mai târziu (care n'au ajuns nici ele în genere sub ochii Titularului Departamentului) a fost că nu trebuia să admitem, nici formal nici tacit, ca drepturile noastre, prevăzute în Tratatul româno-german de stabilire din 23 Martie 1935, să fie știrbite și că datoria noastră era să veghem ca cetățenii români să nu sufere vreun tratament discriminator față de naționalii altor state care înțelegeau bine semnificarea cuvintelor „protecția diplomatică și consulară.” (v. și Manual VI, 26, § 19 și urm.).

M'am socotit astfel dator să raportez când Guvernul polon intra în tratative cu cel german, în toamna anului 1938, reușind să transfere în Polonia o parte cel puțin a averilor polone situate în Germania. Momentul era indicat pentru noi să facem același lucru, având în vedere că existau în România averi însemnate așteptând pe atunci să fie transferate în Germania (Schönburg-Waldenburg, etc.). Rapoartele subsemnatului în această privință (notez Nr. 12269 din 6. Oct. 1938⁷⁹ și Nr. 15676 din 15. Febr. 1939⁸⁰) au fost și ele, bine înțeles, puse la dosar, de un simplu Atașat de Legație.

Aceasta a fost desigur o greșală, fiindcă, chiar dacă n'am fi obținut nimic din tratativele propuse, am fi arătat totuși Germanilor că înțelegeam să ne apărăm drepturile în aceeași măsură ca alte State – este de altfel singurul limbajiu înțeles de național-socialiști.

*

Dacă Ministerul nostru n'a făcut deci nimic pentru salvarea acestor averi cât era timp, arătând o indiferență totală, administrația românească n'a început totuși să procedeze ilegal decât în Sept. 1938. De atunci înainte, Legațiile și Consulatele noastre au fost însă silit să aplice numeroase hotărâri administrative contrare legilor în vigoare (refuzuri arbitrare de a prelungi pașapoartele, etc.), în contra cărora subsemnatul n'a încetat să protesteze, precum dovedesc numeroasele sale rapoarte, adrese și referate aflându-se în dosarele Direcției Generale a Poliției, la Ministerul de Justiție și la acest Departament, protestări datând dintr'o vreme când mai toată lumea părea a fi de acord cu metodele urmate.

Mai rău însă, prin circulara ministerială nr. 49.252 din 22 Aug. 1941⁸¹ s'a oprit înapoierea evreilor români în România, ceea ce ne-a pricinuit discuțiuni neplăcute cu multe State străine, costând precum vom

⁷⁷ Nu a fost identificat printre documentele cercetate.

⁷⁸ Nu a fost identificată printre documentele cercetate.

⁷⁹ Vezi în acest sens AMAE, fond Problema 33, vol. 31, f. 348-350.

⁸⁰ Nu a fost identificat printre documentele cercetate.

⁸¹ Nu a fost identificată printre documentele cercetate.

vedea, viața multor sute, dacă nu mii de evrei cetățeni români, și înlesnind răpirea averilor despre care este vorba în referatul de față.

În același timp când Guvernul oprea înapoierea evreilor români în Țară, unii funcționari și un militar zelos, lucrând ca și când ar fi fost în slujba nemților, refuzau mult timp prelungirea pașapoartelor aprobate chiar de „comisia interministerială”, pe temeiul că titularii respectivi nu erau în regulă cu taxele militare – abuz pe care am reușit să-l înlătur (când l-am aflat, în sfârșit, numai după multă pierdere de timp) prin convocarea la Direcția Consulară pe propria mea răspundere a unei comisii la care au luat parte delegații M.St.M. și ale Ministerelor de Justiție și Finanțe (dovada, adresa M.A.S. Nr. 98.508 din 2 Decembrie 1942⁸² și capitolul IV,4 din Manualul diplomatic și consular, v. anexa 1)⁸³. În urma acestui abuz de putere, mulți evrei din Germania au fost deportați, deoarece nu mai aveau acte de identitate în regulă, averile lor fiind, bine înțeles, furate.

Nedreaptă, illogică și contradictorie, cum era întreaga politică a regimului Antonescu față de evrei, Dl. Secretar General Crețianu⁸⁴ reuși totuși, după multe insistențe, să obțină în luna Septembrie 1941 o hotărâre a Consiliului de Miniștri, comunicată Oficiilor diplomatice și consulare sub Nr. 81557 din 11 Nov. 1941 „de a se da în întreaga protecție tuturor cetățenilor români în străinătate, fără nici o distincțiune, semnalându-se toate cazurile în care persoana sau proprietatea lor ar fi lovită de măsuri discriminatorii.”

Această hotărâre a Consiliului de Miniștri era desigur foarte mulțumitoare și conformă intereselor permanente ale Țării, trebuind și să fie aplicată de Consuli curajoși.

*

Principiul pentru care mulți dintre funcționarii acestui Departament luptaseră astfel timp de ani de zile a fost însă părăsit, ordinul din Nov. 1941 fiind revocat prin telegrama cifrată Nr. 5120 din 21 Aug. 1942 pe care o alătur în copie (anexa 2)⁸⁵.

Ordinul comunicat prin această telegramă a însemnat de fapt nu numai confiscarea totală a averilor despre care este vorba în referatul de față, dar și condamnarea la o moarte oribilă a multor sute, dacă nu mii de evrei români, în Europa Centrală.

Din acel moment, adică din august 1942 și timp de circa 8 luni, evreei români n’au beneficiat de nici un fel de protecție diplomatică sau consulară, Guvernul german susținând mai târziu că România a fost de acord cu deportările în masă a cetățenilor noștri, confiscările de bunuri și uciderile efectuate în acel timp.

*

La 2 Aprilie 1943, am reușit în sfârșit să obțin o revocare tardivă și parțială a dispozițiilor date prin telegrama din 21 Aug. 1942. Dl. Profesor M. Antonescu a hotărât atunci, în urma referatului subsemnatului Nr. 189 din 27 Martie 1943⁸⁶, că Oficiile noastre să nu admită vreun tratament

⁸² Nu a fost identificată printre documentele cercetate.

⁸³ AMAE, fond *Problema* 33, vol. 32, f. 39+verso.

⁸⁴ Alexandru Cretzianu (1895-1979), diplomat de carieră român. Licențiat în drept la Universitatea din Iași. Participant la Primul Război Mondial, a fost rănit grav și luat prizonier de trupele germane. După întoarcerea din prizonierat (1918), intră în diplomație. Participant la Conferința de pace de la Versailles; secretar de legație la Legația română din Londra (1919-1922); secretar de legație la Legația din Roma (1922-1926); șef al Secției pentru Liga Națiunilor din cadrul Ministerului Afacerilor Străine (1929-1932); șef al Departamentului Politic (1933-1938); subsecretar de stat în cadrul Ministerului de Externe (mai-iulie 1940); secretar general al Ministerului Afacerilor Străine (1940-1941). Și-a dat demisia în octombrie 1941 ca urmare a diferendelor de natură politică avute cu Mihai Antonescu. În 1943 a fost numit ministru plenipotențiar la Ankara, având însărcinarea de a pregăti ieșirea României din război. În 1945 a refuzat să se reîntoarcă în țară. Condamnat în absență de autoritățile comuniste în cadrul procesului intentat PNT în 1947. Figură proeminentă a exilului românesc, lider al Comitetului Național Român.

⁸⁵ AMAE, fond *Problema* 33, vol. 32, f. 40.

⁸⁶ Vezi documentul nr. 5.

discriminator în dauna evreilor noștri din Europa Centrală, propunând totodată Guvernului german readucerea în România a evreilor încă în viață.

Dacă numeroasele mele referate, adresate Titularului Departamentului în calitatea mea de Director consular, i-ar fi ajuns sub ochi și dacă Dl. M. Antonescu s'ar fi lăsat convins de cele arătate în acele referate, este cert că sute, dacă nu mii de evrei români din Europa Centrală, n'ar fi fost deportați și omorâți, și ar fi fost în măsură să se înapoieze vremelnice în România, ceea ce am și reușit să obțin pentru evreii noștri din Germania încă în viață în Aprilie 1943, pentru cei din Franța în toamna 1943 și acum recent pentru cei din Ungaria – și aceasta în ciuda tuturor piedicilor puse în calea celor ce înțelegeau să-și facă datoria.

Am amintit de altfel D-lui M. Antonescu aceste fapte prin referatele mele Nr. 269 din 2 Nov. 1943 (oprit deasemenea în drum) și Nr. 280 din 28 Nov. 1943⁸⁷, care mi-a fost înapoiat fără rezoluție, la 14 Ian. 1944.

Dacă numeroase referate ale Directorilor nu ajung până la Șeful Departamentului, este evident că răspunderea acestuia pentru greșelile eventual comise se găsește prin acest fapt micșorată, căzând în parte asupra aceluia care dosesc aceste referate.

Mai adaug că ordinul tardiv al D-lui M. Antonescu de revocare a telegramii din 6 Aprilie 1943⁸⁸, n'a putut ameliora întru nimic soarta evreilor români deja deportați și desigur de mult timp omorâți, nici să provoace restituirea în mâna moștenitorilor (dacă mai sunt în viață) a averilor acestor nenorociți.

La toate intervențiile pe care le-am făcut pe urmă prin legațiunea noastră din Berlin, la cererea rudelor celor „dispăruți”, Guvernul german a răspuns:

1./ Că autoritățile germane se găsesc „principlal” în neputință de a da măcar informații (fiind vorba de propriii noștri cetățeni !)

2./ Că internarea lor s'a făcut pe o vreme când Guvernul Român era de acord cu măsurile luate.

3./ Că internarea trebuie socotită definitivă și că „principlal” nu se poate reveni asupra măsurilor luate.

(Vezi telegrama cifrată a Legației din Berlin Nr. 69 din 18 Nov. 1943 și raportul aceleiași Legații Nr. 2540 fără dată dar înreg. la M.A.S. sub Nr. 810.172 din 27 Iunie 1944 și cele două referate ale subsemnatului referitoare la aceste documente.

*

Prin telegrama menționată din 21 August 1942, Oficiile consulare au fost însărcinate totodată să întocmească, în măsura posibilului, inventare cuprinzând averile evreilor români din Germania. Printr'oa adresă Nr. 60140 din Decembrie 1942 Ministerul Afacerilor Interne cerea chiar ca demersurile necesare să fie făcute pentru ca Statul român să intre în posesia acestor averi – cu toate că ele aparțineau de fapt unor cetățeni români, iar nu Statului⁸⁹. Referatul Nr. 119 din 4 Ianuarie 1943, pe care l-am întocmit în consecință a rămas fără rezoluție, fiind poate și el oprit în drum, fără să ajungă la Titularul Departamentului. Nici nu mi-a fost înapoiat⁹⁰.

Niciunul din Consulatele noastre în Germania neputând executa ordinul de a inventaria averile despre care este vorba (dacă rapoartele lor n'au mers cumva la alte Direcții decât la cea Consulară competentă – ceea ce este posibil cu anarhia care a domnit în acest Departament în ultimii ani), nu

⁸⁷ Vezi AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 429-431. Pe referat Constantin I. Karadja a notat: „Originalul a fost înapoiat fără rezoluție de D[omnu]l Davidescu la 14 Ian[uarie] 1944.”

⁸⁸ Se referă la telegrama cifrată nr. 1898 din 06.04.1943 a Ministerului de Externe către Legația română din Berlin, semnată Davidescu. AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 236; vezi și referatul nr. 28.179 adresat de Ministerul Afacerilor Străine Subsecretariatului de Stat al României, Colonizării și Inventarului, semnat de Gheorghe Davidescu și Constantin I. Karadja. Idem, f. 153+verso.

⁸⁹ Vezi în acest sens adresa nr. 60140 din 23.12.1942 a Direcției Administrației de Stat din cadrul Ministerului de Interne către Ministerul Afacerilor Străine, semnată de colonelul magistrat V.T. Gelep. AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 147-148.

⁹⁰ Vezi în acest sens AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 400-403. Pe referat Constantin I. Karadja a notat următoarele: „Referatul nu s'a înapoiat. Probabil că n'a ajuns la D[omnu]l Vice Preș[edinte] al Cons[iliului] fiind oprit în drum.”

posedăm altă evaluare a bunurilor române evreiești din Germania, decât cea provocată de subsemnatul în anul 1939 și despre care am referit mai sus.

Trebue să ne oprim deci la suma inițială și incompletă de peste 420.000.000 lei, valoarea din 1938, totalul probabil fiind însă de cca un miliard lei.

*

Drept concluzie, mă socot dator să mai expun cele ce urmează:

a). Nu știm câți dintre evreii români din Europa Centrală au fost uciși. Nici Guvernul german, nici Consulatele noastre nu ne-au dat nici un fel de cifre sau lămuriri.

b). Sigur este că mulți dintre acești nenorociți au fost omorâți dimpreună cu întregul lor neam, nelăsând succesori sau legatari. Testamentele ce vor fi lăsat poate unii dintre ei, vor fi fost desigur distruse de Germani, deoarece Consulatele n'au adus, precum cred, la cunoștința celor în cauză că aveau dreptul să depună testamentele lor pentru buna păstrare la Oficiile consulare de carieră (v. Manual III, 8 și modelul de formular alcătuind anexa 1 la Manual II, 5 A).

*

În asemenea condițiuni, Domnul Secretar General este rugat să binevoiască a hotărî și a da subsemnatului instrucțiunile necesare, dacă este cazul ca Consiliul Juridic sau alt organ competent al Departamentului să ia în cercetare:

+a). Dacă averile atât de importante menționate mai sus și care au aparținut nenorociților omorâți vor putea fi recunoscute de noi ca bunuri vacante aflate în Germania, intrate legal în posesia Statului german sau al particularilor germani.

+b). În cazul când răspunsul la chestiunea a). va fi negativ, rămâne de stabilit cine ar fi, în dreptul nostru, posesorul sau posesorii legali ai averilor pentru care nu se vor găsi moștenitori legitimi, neregulați sau testamentari sau măcar legatari. Chiar dacă averile mobile au fost distruse și astfel înstrăinate, încât nu mai pot fi identificate, imobilele (foarte importante) au rămas în starea în care ele se vor găsi după bombardamente.

++c). Ce măsuri vor trebui luate, acum sau mai târziu, în vederea apărării sau redobândirii acestor drepturi și bunuri patrimoniale românești, până acum lăsate în voia soartei? Dacă Ministerul nu socotește cumva util să ia această problemă în cercetare pentru a stabili cel puțin interesele românești în materia discutată, trebue să ne așteptăm ca evreii care mai sunt în viață să ridice ei această chestiune într'o bună zi. Până atunci, nu este oare mai bine ca punctul de vedere al Departamentului să fie bine fixat? Oricum ar fi, cred că este bine ca referatul rezumativ de față arătând situația, cum a fost și este, să rămână în dosar.

+++d). Ce măsuri efective ar putea fi luate pentru ca rapoartele și referatele documentate, trimise pe cale ierarhică, să ajungă pe viitor sub ochii Titularului Departamentului, când ele sunt importante? Sistemul urmat și arătat mai sus aduce cu sine serioase neajunsuri. Este potrivit intereselor adevărate ale Ministerului. Micșorează răspunderea Titularului Departamentului și constituie totodată o piedică pusă în calea funcționarilor care înțeleg să-și facă datoria, îngreunând în același timp selecționarea valorilor ce s'ar putea ridica în acest Minister.

e). În sfârșit, rog cu tot respectul convenit pe Onor. Minister să binevoiască a aprecia în ce măsură faptele expuse în referatul de față vor trebui să fie cunoscute, în vederea stabilirii răspunderilor pentru aceste fapte „ce au ultragiāt umanitatea”, problema ce rămâne de rezolvat, fiind „foarte simplă”, precum a binevoit a arăta atât de bine Dl. Ministru Niculescu-Buzești⁹¹ printr'o declarație recentă făcută ziarului

⁹¹ Grigore Niculescu-Buzești (1908-1949), om politic și diplomat de carieră român. Licențiat în drept la Universitatea din București (1929). Întră în diplomație în 1930 cu gradul de atașat de legație (1930); secretar de legație la Legația din Geneva (1933-1935); secretar de legație la Legația din Stockholm (1937-1939); însărcinat cu afaceri la Riga (1939-1940); șef al Direcției Cabinetului și Cifrului (20.05.1941-22.06.1944); șef al Direcției Afacerilor Economice și Administrației (23.06-31.07.1944); șef al Direcției Personalului (01-23.08.1944). A jucat un rol important în pregătirea și înfăptuirea actului de la 23.08.1944. După răsturnarea regimului antonescian a fost numit ministru de Externe în primul cabinet condus de generalul Constantin Sănătescu (23.08-02.11.1944). Îndepărtat în iulie 1945 din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, părăsește clandestin țara în 1946.

„Universul.” În momentele grave prin care trece Țara este desigur datoria noastră, a funcționarilor în subordine, să secundăm leal pe Domnul Ministru al Afacerilor Străine în eforturile Domniei Sale pentru atingerea scopului dorit, evitându-se astfel ca „democrația să se condamne singură la moarte.”

ss. Karadja

*) Adnotări:

„Rog a se lua avizul Consiliului Juridic în ce privește chestiunea protecției bunurilor evreilor români din Germania. ss. G[rigore] N[iculescu] Buzești. 14.X.1944.”

„14.X.944. D[omnu]l Ministru Brabetzianu⁹². Conform rezoluției Dlui Ministru Buzești, care a luat cunoștință de acest referat, se va lua un aviz juridic asupra chestiunilor din punctele a. și b. ale concluziilor. ss. Eugen Filotti.”

+) „Se va lua un aviz juridic.”

++) „Deocamdată nu se poate face nimic practic. Chestiunea va fi însă ridicată și ținută în evidență pentru momentul când drepturile și pretențiile vor putea fi valorificate.”

+++ „Privește pe Secretarul General.”

[AMAE, fond Problema 33, vol. 32, f. 32-38; vol. 16, f. 499-505].

Documentul nr. 10

București, 31 Str. Dr. Grigore Mora.
în 17 Octombrie 1944.

Domnule MINISTRU,

Prin referatul meu No. 5 din 10 Octombrie 1944⁹³ am avut onoarea a Vă reaminti unele fapte ce nu Vă puteau fi necunoscute încă de pe vremea când erați Director al Cabinetului Domnului Mihai Antonescu, în timpul ultimilor trei ani. În calitatea mea de fost Consul General al Țării la Berlin și de fost Director al Afacerilor Consulare din Ministerul ce conduceți actualmente (având deci în sarcina mea protecția cetățenilor români în străinătate), am cerut, ceea ce este dreptul meu, să se stabilească și să fie cunoscut cum au înțeles a-și face datoria unui funcționar superior ai Ministerului care au asumat grave răspunderi în ultimii trei ani. V'am mai reamintit, ceea ce nu puteați ignora, că, în urma unui ordin precis semnat de un funcționar al cărui intim colaborator ați fost mai dăunăzi timp de trei ani, multe sute și chiar mii de cetățeni români evrei au fost deportați și omorâți în mod oribil, averile lor urcându-se la cel puțin un miliard lei (valoarea 1938) fiind răpite de Nemți.

Cifra exactă a acestor nenorociți, cetățeni români ca și noi, și având ca atari drept la protecția diplomatică și consulară care li s'au refuzat din partea organelor acestui Minister, nu se poate stabili încă, deoarece consulatele noastre funcționând în Germania s'au socotit dispensate a-și îndeplini datoria, clar expusă totuși prin instrucțiunile pe care le-am redactat personal în cadrul „Manualului Diplomatic și Consular.” N'am omis de altfel să amintesc și acest fapt în multe referate rămase însă fără rezultat.

Prin rezoluția ce ați binevoit a pune pe zisul referat al meu No. 5 din 10 Octombrie a.c., am înțeles că nu doriți sau că nu Vă este cu puțință să țineți angajamentul luat într'un interview recent acordat ziarului

⁹² Victor Brabețianu (1897–?), diplomat de carieră român. Licențiat în drept, doctor în drept al Universității din București (1924). Întră în diplomație în 1920 cu gradul de atașat de legăție; secretar de legăție la Legația din Atena (1924-1930); consilier de legăție la Legația din Roma (1936-1937); consilier de legăție și ministru plenipotențiar la Legația din Berlin (1937-1941); ministru plenipotențiar la Stockholm (1941-1943); director al Departamentului Afacerilor Administrative și Consulare (1943-1945); director al Departamentului Cabinetului și Cifrului (1945-1946); secretar general al MAE (18.07.1946–05.04.1947). A făcut parte din diferite comisii instituite în cadrul MAE, precum comisia pentru studiul materialelor și pregătirea documentelor pentru Conferința Păcii de la Paris. A fost pus în disponibilitate, la cerere, în septembrie 1947. În 1948 a solicitat reintegrarea în post, dar solicitarea sa a rămas nesoluționată.

⁹³ Vezi documentul precedent.

„Universul” de a stabili răspunderile pentru fapte „ce au ultragiāt umanitatea”, împiedicând astfel ca „democrația să se condamne singură la moarte.”

În astfel de condițiuni, nu-mi rămâne decât să Vă rog să binevoiți a primi demisiunea mea.

Părăsind un Minister pe care l’am servit aproape 25 de ani și unde nu pot fi util în condițiunile de astăzi, am onoarea a Vă solicita să binevoiți a dispune ca dosarele noastre relative la chestiunile evreiești, înainte de a fi predate Tribunalului, să fie examinate de mine împreună cu unele persoane din afară de acest Departament având toată obiectivitatea necesară. Cred că cei mai indicați ar fi, având în vedere gravitatea faptelor, câte un membru din fiecare partid al Țării precum și un reprezentant al Uniunii Evreilor Români.

Este un drept netăgăduit al meu să arăt „urbi et orbi” în ce condițiuni părăsesc acest Departament, unde nu mă voi întoarce atâta timp cât n’am dovada precisă că se dorește o schimbare radicală a unui sistem pe care n’am încetat de ani de zile să-l stigmatizez ca fiind în cel mai înalt grad dăunător intereselor superioare ale Statului.

ss. Constantin I. Karadja
Consul General, Consilier Ministerial
Membru al Baroului Englez

Domniei Sale
Domnului NICULESCU BUZEȘTI
MINISTRU AL AFACERILOR STRĂINE
etc. etc. etc.

*) Adnotări:

„D[omnu]l Karadja pare a nu-și aduce aminte de faptul că își făcuse un titlu de glorie din a fi retras pașapoartele unui mare număr de evrei cetățeni români din Germania. Convertirea D-Sale la ideile umanitare nu pare a fi străină de ultimele evenimente. Se primește demisia. ss. G[rigore] N[iculescu] Buzescu. 18.X.1944.”

„Înreg[istrată] la Min[isterul] Af[acerilor] Str[ăine] la Nr. 117360 din 19.X. 944.”

„La Dosar N[iculescu] B[uzești].”

[AMAE, fond Dosare personale 77/K 8, nepag].